

Бб 425/1926/2

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VI

БРОЈ 2

Фебруар 1926.

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛ. 1/II.
1926.

САДРЖАЈ

— Број 2, фебруар 1926 —

I Расправе	СТРАНА
<i>Dr. Ђорђе Тасић</i> , Предлози за радикалну реформу администрације у француској књижевности	97
<i>Dr. Ivo Belin</i> , Kreditna Politika Narodne Banke	115
II Чланци	
Пореска реформа у Југославији, од Нед. Бранковића	130
Неколико напомена поводом доношења пројекта о новом меничном закону, од Д-ра Војислава Бесаровића	142
Проблем вишеструког порезивања на трећем конгресу Међународне Трговинске Коморе од Св. Мародића.	154
III. Привредна хроника	
Стање Народне Банке	165
IV Оцене и прикази	
Д-р Велизар Ј. Митровић, Стечајно Право, од Д. — Рад. Калуђерчић, Трговачко дупло књиговодство од Пан. — Ing. Коста Николић, Примена трианонског уговора на железнице, од Пан.	167
Вести	
Нов члан добротвор.	168

Уредништво и администрација „Економиста“ налази се у Коларчевој ул. бр. I. II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на „Економист“ износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.— Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *пет* штампаних табака.

Претплату на „Економист“ примају све поште у Краљевини на чековни рачун *Бр. 53.017* Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

Год. VI.

Фебруар 1926.

Број 2.

РАСПРАВА

Предлози за радикалну реформу администрације у француској књижевности.

од Д-р Ђорђа Тасића

§ 3. Одбрана, анализа и критика ових предлога; изгледи у пракси.

I

Нема сумње да ће ове реформе, и ако не дирају у уставно-правно уређење, бити схваћене и обележене у данашњим политичким круговима као радикалне. Јер овим реформама се прво тражи од политичких органа, министара да се одрекну извесних права која они имају и, што је главно, утицаја који су им пружала та права; друго, њима се тражи увођење нових принципа и метода рада, нарочито при државним економским функцијама; и треће, њима се признају и уводе нове појаве и силе, које се стварају и ничу из модерног дрштва и које могу имати и врло смелих амбиција.

Отуда је сасвим разумљиво да су на овакве радикалне реформе пале са више страна оштре критике, које виде у оваквим реформама негирање поретка који постоји и чак негирања поретка у опште. Тако се чује на пр. за техничку децентрализацију да је она опасна по државно јединство. У ствари о томе може бити речи колико и код географске децентрализације. Техничка децентрализација, схваћена чак као индустриска, ни у ком случају не дира у јединство државно: то је само један технички модус за што успешније функционисање једне јавне функције. По свима својим везама, она стоји у држави, једној и недељивој, и у њеној админи-

страцији, једној и недељивој. Таква критика би могла у крајњем случају да се употреби против система концесија — који је, разуме се, нешто различито од техничке децентрализације. Јер у том случају може бити речи да ли је општи интерес обезбеђен у начелу, пошто једном јавном службом управљају приватни појединци, који раде у свом интересу. Ту може бити речи о начелном жртвовању општег интереса приватном или о „ексклузивизму“, што ћемо мало доцније видети.

Исто толико вреди критика да је техничка децентрализација у супротности са народном сувереношћу. Јер народ остаје суверен увек само кад парламент има суверену власт и, практично, кад државна администрација функционише у општем интересу. Данас је прошло време у науци, кад се могло доказивата да је народна сувереност у супротности са системом два дома или децентрализације. У ствари све те критике су израз цесарских и империалистичких концепција које сматрају за примарно у држави власт и којима је стало до њеног концентрисања на једном месту.

Такође исто толико вреди и критика да је ограничавање министра само на контролу у супротности са парламентарним системом. Ова критика се не ставља толико у погледу ње колико у погледу односа техничких елемената према политичким и у самој централној управи. Али и то је једна заблуда, јер за парламентаризам је битно, као што је то напред показано, да политички фактори, произашли у крајњој линији из народа, врше контролу над техничким.

Али критика се не исцрпљује тиме већ иде и даље, и види у овим реформама још нешто страшније. На име, постоје критике које у њима, а на посе у активном учешћу чиновничких синдиката при вођењу послова и одлучивању о каријери својих чланова (чиновника), виде порицање самог начела власти и пут право у анархију и уништење друштва у опште. Тако на пр. познати француски правник Есмен. За другог једног правника пак, проф. Бертелемиа, техничка децентрализација и није никаква децентрализација, јер децентрализација се састоји у томе да се сами грађани придруже вођењу јавних функција, учињена у интересу грађана, докле стварање аутономних чиновничких синдиката, који би имала улогу управљања, има за циљ заштиту самих администратора. Бертелеми

је овим указао на разлику која постоји између географске и техничке децентрализације, јер у првој се ангажују грађани, а у другој сами администратори. Али никако се не може примити да у другом случају синдикати чиновника раде само у своме интересу. У колико је ангажован њихов лични интерес, то је само ради главног циља који се састоји у томе да се обезбеди интерес самих грађана одн. јавни интерес, и то је управо једна појава која се не може избећи у опште. Главни проблем правне, административне политике је баш у томе, да се органски споји индивидуални и општи интерес.

У истини о уништавању државне власти и друштва не може бити ни речи овде, кад је врховна власт контроле и директиве остала у рукама централних органа. Државна власт се може организирати на један или други начин, више или мање демократски, и власт државна или друштво тиме никако не долази у питање.

У своме страху од синдикализма, Бертелеми испушта, у својој критици Дигиуевих идеја у горњем смислу, једну елементарну ствар. Он цитира речи Дигиуа: „Опасност анархије ће се избећи и координација разних служби биће осигурана *одржавањем власти контроле и надзора увек резервисаног за владу!*“, и пита га: „О каквој влади ви говорите овде, драги и врло угледни колега, пошто сама влада неће бити више ништа друго него синдикат чиновника, будући да ће бити бирана од оних које ће држати и надзиравати?“¹⁾

У истини управљачи се не синдикалишу, јер то су министри. Реформатори јасно и шта више енергично праве разлику између политичких и стручних елемената, и право синдикализирања и учешћа преко синдиката у административним саветима задржавају само за ове друге. Ако би се допустило да се и они синдикалишу, онда бисмо ми били у једном друштву и држави сасвим друкчије структуре, на име у синдикалистичком друштву и синдикалистичкој држави. Како дакле остају управљачи одн. политички представници ван синдиката, то се ни у ком случају не може изводити закључак какав је извео Бертелеми.

Дигну има право. Отпор против техничке децентрализа-

¹⁾ Н. Berthélémy, Comment reconstituer les services publics. (Revue Politique et Parlementaire, 10. Fevr. 1923), str. 199,

ције, и тим пре против осталих рефорама, даје се разумети само тиме, што хоће да се очува и одбрани једно јерархиско уређење, засновано на принципу власти, и да се спречи увођење једног истински и дубље демократског начела које почива на идеје самосталности и активности индивидуе (у том смислу само могло би се примити објашњење Дигиу-а, који сматра да су то идеје цезаристичке и империјалистичке или, како се он прецизније и чешће уз то изражава, идеје о свемоћи власника и њиховој суверености).

Све такве критике не виде једну елементарну ствар да све ове реформе одржавају политичка, одн. главна начела на којима почива данашње уређење, и, у својој најрадикалнијој форми, покушавају да се користе извесним социалним организацијама које данас постоје и које се тешко могу порећи, као што су чиновнички синдикати, или синдикати у опште — подводећи их под државну јерархију и то баш саму администрацију, и стављајући увек на прво место општи, јавни, државни интерес. Што се тиче социалних организација које држава има да употреби може бити дискусије при којим је то функцијама могуће, са којим организацијама се то може и у којој мери.

У ствари, ови критичари боје се ових рефорама, јер иза њих назиру један социалан покрет и то пре свега синдикалистички који је у крајњој линији управљен против идеје државне власти каква је она данас и у сваком случају врши једну радикалну промену у организацији државне власти. У овакој реформи несумњиво ће важну улогу играти синдикати чиновника — јер извесни моменти (никако не сви), чак један део који није претежан, моћи ће да се остваре помоћу синдиката, и њих претпостављају. Административни савети који заступају чиновничке интересе свакако претпостављају организоване чиновнике, и то нема сумње у синдикате. Али у оваквој једној реформи ти синдикати стављени су у строге законске границе, и у службу државне администрације. Тако наши реформатори строго забрањују штрајк чиновника, као на пр. Шардон, или Дигиу, као што забрањују не само придружење Општој Конфедерацији Рада (дакле на првом месту радничким синдикатима, већ чак и стварање конфедерација синдиката чиновничких. Таквом реформом се не постиже ништа.

друго него то, да се на један политички и разуман начин искористи у државним циљевима један социалан покрет и можда да се оснажи, у колико није на штету државних циљева. С обзиром на правне гаранције или, тачније, правне границе немамо се чега бојати од овакве реформе. Али и с обзиром на социални значај и социалне последице немамо се такође чега бојати. Држава ће бити увек кадра да се одупре чиновничким синдикатима, докле год има она ослоња у другим социалним чиниоцима. Сами чиновници никако нису толико социално јаки да би могли да суверено нагурају своју вољу држави. За државу су опаснији неки други облици синдиката (на пр. капиталистичких), али држава вештом социалном политиком у опште и, специјално, политиком према синдикатима може да их савлада. Међутим не може се узети да држава начелно забрани синдикате, јер то је једна важна социална сила која спонтано није из друштвених односа као врло важно средство за борбу у економском животу, и чак може да значи с једне стране њено рационализирање и с друге стварање основе за солидаризам група у борби. Таква једна држава у осталом тешко да би могла да се назове демократска, пошто би ограничавала слободу у једној најважнијој тачки.

Ови критичари би се могли бојати „техничке децентрализације“ и због везе њене са демократизацијом привреднога живота чији се зачеци већ виде, а нарочито са покретом социјализације. Али у истини ту постоји један обрнут однос него што мисле критичари. Социјализација није последица техничке децентрализације, већ је она њен узрок. Техничка децентрализација се јавља да би држава могла да што рационалније управља социјализираним привредним предузећима.

Данас на име у индустрији демократисање добија важности веће него и у једној другој области, тако да се у науци почело говорити да улазимо у једну нову фазу демократије, тзв. „индустриску демократију“ или „индустријализацију демократије“. Данас се, као што је то више пута примећено, производи око појма рада иста кристализација која некада око појма отаџбине или државе. Као што сви грађани учествују више или мање директно у државној власти или државној управи, тако исто радници једне велике фабрике, одн. велике администрације, данас хоће да учествују у вођењу такве фабрике или администрације. Сматра се да право радника није исцрпљено тиме, ако им је плаћена надница или плата, већ да они треба да деле ризике зле судбине као и користи добре; да буду посвећени у упознавање предузећа, као и у историји и институцијама; као и да имају користи у томе, да буду, посвећени у упо-

знавање предузећа (као што је народ уопште данас у историји и институцијама политичким). Признајући улогу шефа радници постају свесни солидарности која везује све агенсе производње, као што се они осећају солидарни у својим ранговима, сви радници на народној валичини. Као у политичкој демократији, такође и овде пориче се апсолутни ауторитет шефа, увођење идеје права, солидарности, контроле, т.ј. идеја демократских. „Треба несумњиво дати удела ауторитету, компетенцији, одговорности техничког шефа индустрије или његових директора, али ове особине нису мање нужне у политици. Реципрочно, неће моћи да се више избаци контрола народна у економској активности као што не може у политичкој активности.“ Међутим доказује се од стране противника овакве „индустриске“ демократије да ту нема ничег демократског. Прво, јер не може да се чини никакво поређење уопште између демократије у правом смислу речи и ове институције. Јер у демократији шефови се бирају и треба да се бирају општим правом гласа, али један шеф индустрије није никако потчињен контроли свога персонала и публике, и не може да је трпи. Друго, контрола синдикална сама по себи, макако она била дефинисана, по својој суштини је антидемократска: демократија значи да народ као целина бира своје претставнике којима поверава да доносе и извршују законе. Треће, демократија прелазећи на терен економски, потпуно се преображава. Под изговором економске једнакости, брише се свака разлика између послодавца и радника и у ствари заводи се систем совјета. У суштини сви ови наведени разлози пате од тога, што полазе од једног уског схватања демократије који изједначава демократију са једном њеном формом. Демократија је у својој суштини самоуправа, управљање самим собом, непосредно или посредно, у држави као и у другим социјалним институцијама. Питање је само у колико се то начело може спровести и где. Зато у овој ствари нема никаквог разлога да се пориче да је овакав покрет демократски, и важна је практична вредност оваквог једног система. Социолози и економисти налазе да овакав систем претставља један од важних услова за пораст продукција. Полазећи од идеје да човек треба да буде целим својим бићем предан индустријској производњи, они налазе да је потребно да радник узме знатног учешћа у вођењу предузећа у коме ради, да осети да сарађује ефективно на једном делу чији он део чини и које је нешто од самог њега. Ако хоће да се ствар изрази још одређеније, онда би имало да се каже да се у овој ствари полаже на етичку страну економске производње, и она се такође много пута директно наглашава. Али важнији је од тога један социјалан факт који принуђава државу и појединце (предузимаче), да то уведу, на име, психолошко стање код радничких маса и циљеви. У колико се може говорити о „емпиризирању“ концепција радника — оно је директно упућено баш на индустриализирање демократије. Раније све школе социјалистичке и синдикалистичке потврђивале су недовољност законодавних рефорама и предвиђале су, за решење социјалног питања, револуцију. У новије доба синдикати раднички бивају прожимани идејом индустријске демократије. Од 1906 до 1912 синдикати раднички увиђају да изолирана борба са послодавцима не може бити довољна и да треба створити контролу народа и радничке класе над великим народним предузећима, над минама и чак индустријским предузећима макакве важности било. С друге стране реформе које предузима држава треба да буду потпомогнуте директ-

ном интервенцијом радника у администрацији фабрика. Ова ориентација радничких синдиката довољна је сама по себи да оправда демократизирање привреде. Оно је потребно јер је правично да се води рачуна о захтевима свију група, али то је и политички нужно са гледишта одржања мира међу групама толико потребног модерног друштва. На овај начин се канализирају тежње радника и скреће радништво са пута нелегалног на пут легални. У толико пре, што се код радништва после рата појавиле поново крајње тенденције које су управљене не само против државе и постојећег поретка већ и против унутрашње организације самих синдиката (јер хоће да синдикате организирају на федеративној основи). То значи, индустриализирање демократије било би потребно у интересу одржања демократије, пошто служи одржању законитости, закона који карактеришу демократију.

Међутим, као што ћемо одмах видети, такве мере су везане нарочито за социјализацију, и у њој добијају свој пуни и потпуни смисао.

У Сједињеним Америчким Државама „револуција индустриска“ се осетила нарочито у 1916—1917 и тамо су сами послодавци уводили раднике да сарађују у материјалној и моралној администрацији анонимних друштава, истина у једној уској мери, али и то је било од значаја. На континенту ова појава наступа доцније, при крају рата готово истовремено се јављају мешани одбори у Енглеској, Немачкој, Аустрији, Чехословачкој, Италији и т. д. Али они су установљени законодавним путем од државе, а не по приватној иницијативи послодаваца, и дакле у предузећима државним. И то је оно што има великог значаја. Сами синдикалисти сматрају да су само ови последњи одбори који се могу од радништва примити, јер само они значе национализацију или чак социјализацију извесних грана производње и имају за задатак да припреме радничку класу да узме економску моћ у своје руке, докле други су управљени на то да одрже садашње односе у индустрији. Са објективног гледишта пак, ствари изгледају тако да се о озбиљној контроли од стране претставника рада може говорити само у великим јавним предузећима (жељезницама, минама, марини, рекама, великим шумским експлоатацијама, и т. д.), где су биланси по правилу потчињени држави, где се ради о општем, националном интересу и где послодавци нису директно заинтересовани. Разлог је прост, јер постоји дивергенција између гледишта радника и послодавца, која има основа у супротности њихових интереса. Отуда, и ако би се могла спонтаност послодаваца у Сједињеним Америчким Државама објаснити демократским духом Американаца, како на пр. чини Georges Guy-Grand и на основу тога подвући демократски дух ових институција, — ипак испоставља се на супрот томе важна економска чињеница. На основу ње пак не остаје ништа друго него закључити оно што је закључио г. Д-р Драгољуб Јовановић. Докле су пословац или акционари законито или ефективно власници једног предузећа, не може бити речи о стварном учешћу радника у управи предузећа. Сва искуства немачка и америчка то потврђују. Користи материјалне и моралне радника зависе потпуно од духа и карактера личности послодавца и синдиката. Напротив, када је једна индустрија социјализирана, национализирана или само контролисана од јавних власти, радници имају претставнике у савету који управља експлоатацијом. Они располажу често половином или трећином гласова. Претставници радника према себи имају техничаре, потрошаче и чинов-

нике. Интереси које они имају да бране не налазе апсолутне противнике у мери, у којој су они правични и рационални.

Само по себи ово никако јоште не значи да треба извршити национализацију или социјализацију. То значи само да се о сарадњи радника може говорити само онда, кад је извршена национализација или социјализација једне индустрије. Али кад је то један неопходан услов онда се може тражити и сама социјализација, да би се радници у форми колаборације припремали да узму у своје руке једног дана управљање продуктивним средствима у земљи. С друге стране пак, могло би се сматрати да је социјализација могућа само у тој форми, на име у форми привредне, индустријске децентрализације.

Отуда је разумљиво, ако на пр. у Француској радикал-социјалисти се јављају заступницима привредне децентрализације и колаборације радника и потрошача, Тако на пр. то захтева Конгрес радикал. социјалистички у Нанту 1919. („Предузећа државна, ако хоћемо да напредују, треба да буду аутономна, да имају свој лични буџет прихода и расхода, тако да велики део барем прихода, служи на побољшање функције и особља“).

И још разумљивије, ако то захтевају синдикалисти (одн. унионисти у Енглеској) или енглески гилдн социјалисти, јер је битно у њиховом програму да стављају радничким синдикатима у задатак да се боре, не само за повишење наднице и у опште бољих услова рада, већ за њено укидање, за свој крајњи циљ узимања у своје руке целе привреде, свих производних средстава. Али за остварење овог свог циља синдикати би морали да се оспособе активном сарадњом у привредном процесу, учешћем у управи предузећа. „Индустријска“ демократија је дакле њима средство за крајњи циљ. На тај начин је од синдикалиста (одн. униониста) и гилден-социјалиста напуштена мисао национализације и социјализације коју би имала да изведе сама држава, мисао која је остала стално саставни део „младих Марксоваца“ (Marx Jünger) који су мислили да они могу да поставе као сигурно на основу стварног развика оно што је њихов учитељ био само назначио. Код напредних и лако одушевљујућих Француза и индивидуалистички настројених Американаца и Енглеза јавила се разумљива и природна реакција против таквог схватања. Они су потражили да нађу равнотежу између концентрације привредне (индустријске) која се, по њиховом мишљењу, по нужности остварује све више, и централизације процеса производње с једне стране и воље радника, сваким даном све јаче и енергичније, да стваралачки суделују у вођењу привреде и постану активан члан у целокупном организму, с друге стране. И поставили су као средство, индустријализацију демократије, и као крајњи циљ аутономне, лабаво везане међусобно, привредне јединице један социјализам групни (Gruppensozialismus), у место државног. То би било заједничко између синдикализма и гилднсоцијализма. Али они се разликују у више тачака. Тако на пр. гилднсоцијализам је позитивнији према држави. Гилднсоцијализам има, у овом погледу, за главни циљ да одвоји привредни живот од државе, па и то не потпуно, јер држава ће имати задатак да штити интересе потрошача, доноси одредбе о минималној надници, о максимуму радног времена и учествује при утврђивању цена кад наступе сукоби између произвођача и потрошача и они се не могу споразумети. Гилднсоцијализам, умеренији у више праваца од синдикализма, наглашава

иначе етички момент у систему самоуправе индустриске, ослобођење моралних и духовних снага у радништва и његово васпитање за одговорност.

О индустријској демократији *Dr. Dragoljub Yovanovitch, Le rendement optimum du travail ouvrier, 1923, Chap X, La démocratisation de l'industrie I, II, III.*

О гилдсоциализму в.: *Karl Diehl, Über Sozialismus, Kommunismus u. Anarchismus, Vierte Auflage, 1922, XX v. Vorlesung II England 1. Gildensozialismus s. 413—417.*

То све може да нам покаже како треба да идемо даље од тога, а не и да не идемо дотле. Те реформе, под претпоставком здравих политичких односа и солидног морала, могу имати чак и великог практичног значаја, и, као што смо рекли, свакако ће у извесној мери имати утицаја. Напротив, та чињеница што се не може очекивати никаква револуционарна пертурбација у односу политичких органа према стручним и никакво потискивање стручних треба да определи политичке факторе да предузму такве реформе.

У овим реформама има, као и увек са новим стварима, и других тешкоћа. Важно је на пр. питање организирање одговорности за успех и целисходност рада у опште (и код нижих чиновника над којима врши контролу и које чак постављају генерални директори). Само никако то нису несавладљиве тешкоће и увек има, помоћу чиновника и њихових организација, да се постигне максимум објективности.

Позната је на име чињеница развој у смислу растења државних функција и то баш у привредној и културној области. Потребе друштва су такве да се оне морају задовољавати са највећом сигурности и непрекидно тако чак да не смеју престати да не буду задовољаване ни једног јединог тренутка, јер би то имало најозбиљнијих последица за сам живот народа и за међународне одношаје. То значи држава је позвана да задовољавање њихово она монополише. Као што је познато, развој самих државних финансија био је такав, да су постале државне у модерно доба жељезнице, поште и телеграфи, и разлог при томе је био вероватно на првом месту што су те институције добиле једну огромну практичну важност за *цео* народ, тако да је држава морала да се стара о њима, одн. о општој неопходној потреби народа за њима. Као што је с друге стране познато, данас се са више страна појавила озбиљна тежња за национализацијом извесних при-

вредних добара, која су од битне важности за народну привреду. Ако је веровати Диги-у моменат можда није удаљен, кад ће све државе експлоатацију угљених мина, петролеума и експлоатацију *de la houille blanche* узети у своје руке. У Италији и у Републици Уругвају, извесне категорије осигурања или сва осигурања су већ прешла у државне руке.

Али баш зато што је тако, потребно је да се нађу најпрактичнији методи којим држава треба да управља тим предузећима. Како се директна њена режија показала непрактичном, ваља покушати са системом аутономија државних привредних администрација. Упоредо са развијањем економских функција, има да се уводи као реформа аутономија економска и јавља се свест о томе. У том смислу само тачне су речи Вандервелда (Vandervelde): „Заиста, ми присуствујемо, на против, истовременом развијању функција власти и функција економских. Али оне теже већ да се диференцирају, и све више и више, у колико индустрије и монополи постају многобројније, чине се напори да порасте њихова аутономија и да се умањи њихова зависност према Влади у правом смислу речи“.¹⁾

*

Но исто тако начелно се ставља критика на индустријализацију државе. Доказује се, на име, да не постоји никаква сличност између државе и индустрије. Тако на пр., Алберт Анри повлачи ове разлике између државне администрације и приватних послова. Прво, свака приватна администрација има један свој тачно одређени циљ, један тачно одређен објект активности; чиновник у јавној администрацији, ван техничког питања и текућег посла, не зна којом врстом послова има да се занима, јер то зависи од програма који ће усвојити један министар или једна влада. Друго, у приватним предузећима за сваки посебан случај потребно је посебно решење; у државној администрацији сваки посао, свако решење представља један преседан, као саставни део скупа ранијих одлука о сличним стварима. За органе приватне администрације слобода је потпуна; напротив, чиновник је везан у својој акцији са свију страна. У приватној администрацији нема монопола

¹⁾ Socialisme contre l'Etat, стр. 254.

у погледу врсте посла; кад човек научи један посао, онда га он може применити у разним приватним предузећима, јер пуно има таквих. У државној напротив има монопола посла, и чиновник је неупотребљив за који други посао у приватној активности, јер такве нема. Приватни послови воде се науком и по нахођењу управљача од чијег организаторског талента зависи успех; организација државне администрације је резултат дугог искуства сукцесивних генерација чиновника, и комбинована са политичким, економским и социалним условима популације, са њеним материјалним, артистичким и моралним аспирацијама, као и са њеним историјским и националним амбицијама.

Али овакво једно поређење неоправдано је и нетачно. Што се тиче прве супротности, она истина постоји, али ствар је у томе што државну администрацију ваља реформисати баш у томе смислу да и ту постоји унапред један план рада, као и у индустриским предузећима, колико то буде могуће. Остале супротности су претеране, јер у истини постоје разлике у ступњевима, које се у толико више умањују, у колико су приватна предузећа већа и дуготрајнија, и у колико се, с друге стране, у државу уводе рационалнији методи рада. У држави постоји утицај традиције и преседана (који могу евентуално бити и обавезни), али питање је у колико је то баш добро, у којој мери треба да се то допусти, јер за рад ја потребна и слобода. Тако на пр. данас се тражи за суд једна таква слобода. С друге стране у једном великом трговачком и индустријском предузећу има традиција и преседана, са свим природно. Што се тиче монопола државних функција, и ту се претерује. Има пуно чиновничких служби, и то су на првом месту привредне, којих има и у друштву такође и најпре тамо; има пуно њих које би друштво морало да предузме, ако би их се држава ослободила као што је то на пр. просветна; има пуно које су у неразводној вези и корелативне са исто таквим приватним, као на пр. судска и адвокатска. Не развијајући до краја ствар, да напоменемо да је ту више важно васпитање интелектуалаца у једном духу прилагођавања новим економским условима — то се међутим оваквим радикалним реформама индустријализације државе баш и постиже (у доба друштвених

пертурбација разуме се да ће stradати чиновници, али ко онда не страда. У осталом, то је питање које се тиче судбине чиновника и секундарно је за питање реформе административне). Претерано је кад се тврди да у приватним предузећима органи имају потпуну слободу, а у држави да су везани. Колико је то нетачно, може да се види само из тога, што су једно време у науци повлачили разлику између администрације и суда по томе што је администрација слободна. Ако то није тако, тачно је да код администрације мора бити једна слобода и да се овим реформама, и у првом реду индустриском децентрализацијом, она хоће само да повећа.

Место повлачења разлике између приватних предузећа и држ. администрације ваља поставити питање о границама у којима се индустријализација може спровести према практичној могућности, према уставно-политичким принципима и према социалнополитичким циљевима. То ћемо ми и учинити доцније.

На ову основу стављена разлика и на овај начин изведена показуја се безначајном и никако основном и принципелном. Но ми бисмо је могли ставити на једну другу основу. Могли бисмо рећи да рад у једном приватном предузећу, ма и највећем, не може бити исти са радом у држави по духу. Тако се на пр. проф. Бертелема изражава овако: „Како ће се избећи да велики потребни монополи, да велике јавне службе буде експлоатисане или вођене од чиновника, и да је дух функционаризма у демократији потчињен парламентарном режиму, увек различит од духа који влада у експлоатацијама, чак најпространијим, великих фабрика или великих магазена? — Чувајмо се заблуде г. Поарјеа: Француска не би могла бити администрирана као једна трговачка кућа.“¹⁾ Или: „Држава није начињена да води једну трговину или да управља фабрикама.“²⁾ То може међутим да значи двоје. Прво, да држава нема за свој циљ да зарађује. И друго, да за државу, као најважнију и најбитнију институцију важи један други, један виши морал. Тачно је једно и друго у једном смислу који овде ми немамо потребе да нарочито прецизирамо (а зато и немамо иначе потребе). Али ми невидимо да би се

¹⁾ Н. Bertlélémy op. cit, стр. 200-201.

²⁾ op. cit, стр. 200.

држава понизила, ако би се њен рад организирао што рационалније и економније, колико је то могуће. Што се тиче државних органа, са моралног гледишта, ваљало би желети да раде, али са друге стране њих би ваљало осигурати и што боље наградити. У једном друштву супротности групних интереса не може се тражити од појединаца да се само жртвују и да ништа не траже, јер се уопште ту не могу тражити од једних искључиво жртве и рад у корист других који не жртвују и не раде. Хоћемо рећи да је индустријализација оправдана, у колико она значи захтев за економску еманципацију индивидуа које продају свој рад. Међутим индустријализација значи и нешто више од тога: захтев веће слободе и иницијативе у раду стручних људи. То се пак може само одобрити. Ипак у овој критици има једна истина: али само кад она добије други смисао и кад у истини долази из једног другог табора. На име, у држави појединци нису заинтересовани на начин на који су заинтересовани у приватном предузећу. Ту се многи људи неће старати и контролисати, као што би то код свог сопственог предузећа. И кад извесни људи покажу своје старање о државним интересима као и својим, треба погледати да нису на неки начин она умела да уплету и свој лични интерес. У том смислу се не може или једва може да учини поређење између државног и приватног предузећа: ту постоји једна начелна разлика. Но, из те разлике не излази да се држава не ваља да индустријализира, већ да држава треба да даје у концесију привредна предузећа или да се просто одрекне таквих функција.

II

Реформе који предлажу ови људи немају само тај циљ да државну администрацију начине способнијом за ефективнији рад или продуктивнијом, већ и један виши и дубљи циљ. Те реформе исто толико су израз једне активистичко-позитивистичке философије, колико и обичког начела рентабилности и рационалности државне администрације. Ми у њима можемо да разликујемо две врсте елемената. Прво смисао тих рефорама је да стручним лицима омогуће један такав положај према политичким органима да они буду ти, који ће радити: јер рад ће онда тек бити рационално вођен и ефективан

колико због компетентности тих лица и, тим самим, способности, толико и због сталности у раду која је тако потребна у државној администрацији. Реформатори иду и даље од тога, и хоће да уреде државну администрацију (и чак државу) на начин како су уређена индустриска предузећа. Тиме хоће да методе рада у администрацији прилагоде методама рада у данашњем привредном животу, да државу индустриализирају као што је живот индустриализиран и у другим областима. Разуме се да су самим тим одбачене све могуће фикције и за сваког је задржано само оно, што он може. Друго, ти реформатори хоће истовремено да искористе и развију активност и самосталност при раду, да употребе спонтане друштвене снаге и да их изазову и васпитају. Они нарочито верују у *личности* и траже свуда да има водећу улогу способна и активна личност и с друге колаборацију свих лица која учествују у послу, као иначе и колаборацију самоуправних органа и државе. Они хоће не само да државу ослободе извесних послова, предајући их друштву, и задржавајући само за државу контролу, већ баш да сам народ, само друштво буде способно за активан рад и да је баш то главни циљ једне разумне политике.

Али и ова, оваква активност појединаца и спонтаност друштва, за њих су научни постулати. Насупрот идеологији свемоћи закона, једној романтичарској идеологији, како смо је ми назвали у своје време, или утопистичкој, како је назива Фавареј, они стављају једну чисто научну идеологију, и то непосредно у смислу позитивизма. И они су у томе у праву у многоме, и то свакако чини једну здраву и корисну корекцију ранијих метода — јер позитивизам је начелно у праву до извесне границе, као и у свима другим питањима. Али они су у праву баш и у томе, што потврђују активност и спонтаност друштва у смислу позитивизма. Јер нико други него вођ неопозитивизма у Француској, генијални социолог Дирхајм је тај, који потврђује *consensus* социјалних факата, спонтану солидарност међу деловима друштва и да држава не може ништа сама преко тога и изван тога. Општи интерес који она има да заступа је спонтани *consensus*, спонтана сагласност међу појединим деловима.

Али та два момента или та два гледишта у својој примени не одвајају се оштро једно од другог, већ се преливају и прелазе једно у друго. Тако на пр. кад се пође од гледишта индустријализације државне администрације, онда се нужно, под данашњим социалним условима, мора да призна активност индустрије и, последица тога, одговорност лична што строжија и сигурнија. И обрнуто кад се пође са једног чисто моралног гледишта активности и одговорности индивидуе, онда се нужно мора тражити реализам у извођењу овог гледишта у пракси, отстрањење сваке фикције и признање човека онаквог какав је, и тако ће ући у рачун и моменти „индустријализације“, т. ј. који карактеришу модерни индустријски живот, а то су добра награда и учешће у добити као мотиви за рад, као и с друге стране уштеда не само у времену, већ и уштеда саме државне касе. Индустријализација мора признати моралне факторе као важне; идеалистичко гледиште мора признати материјалне. Разлика, која ће се појавити међу њима, биће више по наглашавању момената него по садржини. Ова појава је слична да се са гледишта економисања људског рада и са гледишта продуктивности његове данас потврђује потреба спровођења солидарности међу класама, њихова кооперација при раду у место раније подвојености на више и ниже, њихово помирење које је у интересу једне и друге стране, капиталиста и радника. Веза међу овим гледиштима је у признању моралних фактора првог, економског гледишта, и признању материјалних другог, идеалног (солидаристичког). Разуме се да то никако не значи да су она подједнако оправдана и доследна, до краја замишљена, већ да се на терену практичном додирују и спајају.

Овакве реформе имају још и друге карактеристике. По њима, не само да се обезбеђују чиновници од самовоље политичких органа, већ они добијају једну активну улогу, чак и улогу да активно учествују у вођењу послова, у њиховом сопственом бирању и авансовању и т. д.

Шта то значи? Очеvidно, то значи једно демократисање државних институција, али у једном вишем и дубљем смислу, и то нарочито по последњој ствари, веће активности чиновника. Ту активистичка концепција демократије, по којој има да се еманципује индивидуа способна за рад активна и одго-

ворна и да се у том циљу повери вођење државних послова самим заинтересованим лицима или лицима која су најближа послу по својој спреми и циљу живота, добија свог пуног израза.

На тај начин су ове реформе израз општег демократисања друштва — апстрахујући од великих опасности које прете демократији с друге стране. Данас се може констатовати да сама католичка црква, на Западу, строго ауторитативна, начета је слободном мисли. У војсци иде се чак дотле да се стављају извесне границе слепој послушности у крупним питањима личне савести, да се дискутује о томе да официри и војници добију право гласа и да се предлаже да шефови буду окружени једним саветодавним телом састављеним од потчињених (официра). У школи, нарочито ту, у Америци, Енглеској и Швајцарској има угледних поборника за идеју колаборације ђака у васпитном погледу, за „самоваспитањем“ помоћу савета који, разуме се, остају под директивом и контролом старешине; и отварају се школе таквог система које показују успеха. Демократисање продире и у саму привредну област у облику привредних савета у које улазе поред представника послодаваца или и представника државе, такође и представници радника — о чему је било напред говора.

Али ово демократисање је такво, да се њиме обезбеђује истовремено *већи стиујањ законитости*, да оно истовремено значи унапређење идеје правне државе — јер ове две ствари (демократисање и правна држава) се не морају поклапати.

Дигиу је видео везу између законитости и децентрализације државних функција. За њега је децентрализација нужна баш ради тога и најнише ради тога да се осигура индивидуална слобода и индивидуална права, која су дошла у опасност услед тога, што број државних функција сваким даном расте и тиме расте моћ власника. Али нама се чини да то не погађа саму суштину ствари. Ако је једна администрација добро уређена, нарочито с обзиром на санкције против неправилних и незаконитих радња, онда не видимо да ће децентрализација што год помоћи у погледу законитости и заштите индивидуе. Она може помоћи само, ако су администрација и санкције рђаво уређене, кад се, разуме се, и овде у пракси изведе једна строга одговорност која неће остати само на папиру. У опште узевши, оваква децентрализација служи циљу законитости

по овом, последњем елементу, у колико администрација и санкција нису добро уређени или у колико их је теже уредити, кад је њихов број страховито нарастао. Вредност је дакле више негативне него позитивне природе, особито кад се не иступи из вида да ће организирање контроле над децентралисаним функцијама наићи на тешкоће. Према томе везу између законитости и ових рефорама ваља тражити у другим моментима и у другом значењу и смислу (по другој страни) ове врсте децентрализације.

Њу треба тражити што се овим реформама обезбеђује сигурна и већа одговорност министром — тим што се његова функција и сваки његов акт јасно подвајају од функције и аката стручних органа, као и тиме што се његов рад смањује, па се може тражити већа пажња у раду, — као и такође с друге стране одговорност чиновника која, законска, постаје строжа, и проширује се као посредна и на успех, резултат рада (посредством унапређења, награде и т. д.) једно и друго као корелатив веће слободе и активности која им се даје. *Ферол* је добро запазио значај ове посредне одговорности, или „личне“ како ју је он обележио.¹⁾ Али реформе захватају још више. Тиме самим што се надлежност стручних органа проширује и што се може на тој основи да знатно прошири, обезбеђује се већа законитост (заједно са сталношћу у вођењу послова), јер су стручни органи објективнији. Најзад рационално подвајање контроле од административног, техничког рада, не значи ли да се тиме подвлачи и изводи, у чистој, најрационалнијој и најефикаснијој форми, оно што чини суштину парламентарног система. Тај моменат је добро запазио *Шардон*.

Шардон мисли да се оваквим реформама не само добија чисто технички или практично у опште, у најширем смислу речи, већ се добија чисто у правном погледу. Он, на име мисли да се на овај начин утврђује парламентарни систем. Он то нарочито не развија и не подвлачи, и више се брани од напада. Због тога и не доспева до идеје да оваква ре-

¹⁾ Сасвим је неумесна примедба, коју на пр. ставља Алберт Анри (у цитираном чланку, *Полиција* 1924. стр. 351), да је неправично да одговарају грађански за добар исход послова органи, којима су иницијатива и средства законом парализована.

форма, у начелу, служи као једно средство за обезбеђење правне државе, јер у истини такве реформе обезбеђују правност у више праваца или више момената. Шардон поставља питање: „Како ће се организирати његове (народне) јавне функције; како ће се у свакодневном социалном животу осигурати администраторима довољна слобода рада и следствено да им се наметне одговорност за функције; како да се министрима резервише потпуност контроле и нужне одлуке да би народ могао, преко својих министара, да замени своје погледе администратора; како да се организира административна власт поред политичке, одржавајући нужну потчињеност административног елемента политичком?“ Он одговара да има да се строго одвоји политичка од административне, техничке функције. „Изабрани министри, сенатори, посланици, генерални саветници, саветници општински имају једини квалитет да одреде политику земље и да донесу, под својом одговорношћу, у одлукама администратора, измене које сматрају за потребне. Они сами држе и врше власт политичку: они треба да буду једини политички функционери земље. Нема више хибрида који живе истовремено на рачун атрибуција политичара и администратора, амалгамујући на начин више или мање окултан и без стварне одговорности, политику са администрацијом: следствено, неће више бити префеката.“ Јер, ваља имати на уму, да Шардон сматра да је немогућа свака озбиљнија реформа и чак може бити свака изборна реформа, ако се не почне са ослобођењем од „началничког празноверја“ — оно што смо чули напред.

„Али ми немамо само више да се бавимо упрошћавањима, диктованим рапидношћу комуникације; реформа коју ми захтевамо одлучнија је; ми хоћемо да Француска утврди и примени у својој администрацији неизбежне последице парламентарног режима. Овај режим нема за предмет супституцију, помоћу разних плебисцита индиректних и *morcelés*, више суверена привремених једном сталном сувереном; министар републиканац није дванаестина цара и, у нашој демократији, концепција власти, подела ове власти између хиљаду политичких функционера и осам сто хиљада функционера административних не могу бити исти као у Царству. Без сумње Парламенат претставља народ и, под контролом парламента,

његови делегати, министри, труде се да изразе вољу народа. Али пређимо преко празних формула: одговорност парламента и министара у свакодневном вођењу јавних служби само је један мамац.“ И даље следује све што смо ми већ чули шта он мисли о одговорности министара. Зато што нов режим обезбеђује одговорност, има правне државе у првом и пуном смисли речи.

Шардон најзад иде још даље, да сматра да ће се рад парламента чак и што се тиче самог законодавства састојати у контроли. „Када су г. г. Жорж Каен, Максим Лероа, Жан Крие, преносећи своја филозофска истраживања на домен одговарајући закона и уредбе, на живот права, означавали да закон може да иде за уредбом у место да јој претходи, и да, у овој материји, као и у свима другима, парламенти треба да постану органи контроле; када се у изучавањима још скромнијим, други објашњавали компликацију процедура, неефикасност толике контроле, пулверизацију одговорности, нико није веровао да проповеда јеванђеља, сви су имали барем ту заслугу да се потруде да виде изнад садашњег момента и њихових личних интереса.“

Kreditna politika Narodne Banke.

od Dr. Iva Belina

Zadaća je jedne savremene emisijone banke trostruka: 1. da vodi računa o zemaljskoj valuti, 2. da organizira platežni saobraćaj bez uporabe gotovine i 3. najvažnije da, imajući prevlast na novčanom tržištu, podmiruje kreditne potrebe privrede na kratkoročnom kreditu.

Od ovih, u § 2 zakona o Narodnoj Banci nabrojenih zadataka, ne ispunjava naša Narodna Banka ni jednoga. Brigu o našem dinaru vodi Generalni inspektor Ministarstva Financija, pa sve intervencije radi jačanja ili stabilizacije dinara vodi Generalni inspektorat a preko Narodne Banke, samo se provodaju devizne operacije ali za račun Ministarstva Financija. Drugi zadatak Na-

rodna Banka nikako ne izvršuje i osim najjednostavnijih operacija preko žiro računa, naša emisijona banka nije ništa uradila na tom polju. O uređenju kliringa u našim većim privrednim centrima, o proširenju porabe čekova nalazimo se na istom položaju na kojemu smo se nalazili pred nekoliko godina.

Što se tiče trećega zadatka koji je zapravo domena djelatnosti jedne emisione banke, naša Narodna Banka ni taj zadatak ne ispunjava prema potrebama i stanju naše privrede. Glavno je sredstvo kreditne politike, kamatnjak, uz koji Narodna Banka eskomptira mjenice. Visina tog kamatnjaka u svim drugim državama odlučujuća je za situaciju na novčanom tržištu i po visini tog kamatnjaka prosuđuje se stanje izvjesnog novčanog tržišta.

Skoro već četiri godine, naime od 23. juna 1922. eskomptni kamatnjak naše Narodne Banke nepromenjeno iznaša 6%. To bi, u svim drugim državama značilo da su kreditne prilike dotične privrede za sve te četiri godine bile jednake, da nije bilo ni oscilacija prema gore ni prema dolje. Međutim upravo za ove četiri godine, mi smo na našem novčanom tržištu proživjeli najveće pertubacije. Kamatnjak na uloške koji je 1922. mogao iznašati 6% popeo se je u godini 1923. i 24. na 15 i više % i to i kod većih zavoda, da se u prošloj godini bar djelomično povrati na ranije stanje. Kamatnjak na kredite koje podjeluju naše banke prelazio je i 20%, a danas još iznaša za prvorazrednu klientelu 15%, dok u provincijalnim mjestima kamatnjak još i danas prelazi 20%.

Dok u drugim državama emisijone banke nastoje da se sa svojim kamatnjakom prilagode prilikama na novčanom tržištu, dapače da svojom diskontnom politikom nastoje da utječu na to tržište, naša Narodna Banka kroz sve ovo tako turbulentno vrijeme nepomično je ostala na svom kamatnjaku. Nu time je ona izgubila i svaki utjecaj na naše novčano tržište pa se je ono razvijalo kao da Narodne Banke ni nema tu. Njen utjecaj na opću kamatnu stopu naše privrede bilo je tako slabo, da je ona bila prisiljena da raznim presijama i prijetnjama djeluje na naše banke da kamate na uloške ne odobravaju preko 10% dok za dugovanje ne bi smeli zaračunavati preko 18%. Ta presija Narodne Banke koja međutim nije dovela do rezultata najbolji je dokaz, o utjecaju naše Narodne Banke na naše novčano tržište.

Emisijone banke skoro svih država imaju danas presutni

utjecaj na razvitak prilika na novčanom tržištu dotične zemlje. Taj utjecaj mogle su postići velikim elascitetom i prilagođivanjem općim poratnim privrednim prilikama. Kad je nestašica raspoloživog kapitala, odmah po prestanku inflacije bila tako velika, da je kamatnjak porastao na trostruko i četverostruko normalnog predratnog kamatnjaka, emisijone banke vodeći računa o prilikama podigle su svoj kamatnjak na odgovarajuću visinu pa je bilo država koje su za neko vrijeme imale diskontni kamatnjak od 15%. Kad su se kasnije prilike promjenile i kad se je počeo ponovno formirati domaći kapital te kad je priliv stranog kapitala bio znatan, te emisijone banke ponovno su snizile svoj eskomptni kamatnjak na visinu koja je odgovarala prilikama na tržištu. Ne prođe niti jedan tjedan da ne čitamo, da je ova ili ona emisijona banka povisila ili snizila svoj kamatnjak već prema tome kako se razvijaju prilike na novčanom tržištu. Jedino je naša Narodna Banka već 4 godine pri istom kamatnjaku, kao da se revolucionarne oscilacije kamatnjaka na našem novčanom tržištu nje ništa ne tiču. Neke emisijone banke svako nekoliko mjeseci mjenjale su svoj kamatnjak već prema situaciji na novčanom tržištu. Time su one sveder imale u svojim rukama novčano tržište i kreditne potrebe dotične privrede mogle su biti daleko bolje zadovoljne nego što je to slučaj kod nas.

Promjena kamatnjaka jedne emisijone banke može da uslijedi iz dvaju uzroka: iz valutarnih i kreditnih. Kod lošeg stanja jedne valute i kod tendence da se to loše stastanje još i pogorša, emisijone banke povisuju svoj kamatnjak eda bi time na svoje tržište privukle inozemni kapital čime bi platežna bilanca, iako samo za neko vrijeme bila aktivna, što bi opet djelovalo na kurs dotične valute. U normalno mirnodopsko vrijeme, upravo pomoću kamatnjaka mnoge emisijone banke bile su u stanju da valutu svoje zemlje drže na odgovarajućem nivou i da zapriječe svake veće oscilacije. Za i poslije rata kad su valutarne perturbacije bile tako znatne to sredstvo nije više dostajalo. Nu danas, kad su se valutarne prilike već donekle stabilizirale, mi ponovno vidimo da neke države, u prvom redu Engleska, pomoću diskontne politike svoje emisijone banke povoljno utjeću i na kurs svoje valute.

Promjene kamatnjaka iz kreditnih razloga uslijediti će na više, ako privreda potrebuje raspoloživih sredstava, na niže ako ta potreba jenjava ili se dapaće pokazuje jedno obilje. Povišenjem

kamatnjaka kod veće potrebe kredita nastoji se odbiti sve one kojima taj kredit dolazi preskup. Snižanjem kamatnjaka kod manje potrebe, nastoji se pomoći onu djelatnost koja bi još bila rentabilna. U koliko je jedna emisijona banka dobro vođena ona će, povisivanje kamatnjaka kad je veća privredna djelatnost i njegovim sniženjem kod slabije djelatnosti sveder imati u svojim rukama kontrolu nad novčanim tržištem i ispunjavat će onu zadaću koju jedna savremena emisijona banka mora da i ispunjava.

Kamatnjak naše Narodne Banke iznaša i danas 6°/_o, dok u isto vrijeme kamatnjak nekih emisijonih banaka iznaša:

- 10°/_o Sofija i Atena
- 9°/_o Berlin i Wien
- 7°/_o Pešta, Bruxelles, Rim.

Van svake je sumnje da neke od ovih država imaju daleko jaču privredu nego što ju imamo mi, pa zbilja izgleda čudno od kuda jedna siromašna država, koja neprestano jadikuje da nema potrebnog kapitala, drži jednu kamatnu stopu kakovu nemaju ni države sa sredenim kreditnim prilikama i sa velikom privrednom djelatnosti. Naš je kamatnjak pogotovo onda izgledao apsurdnim kad su pred godinu dana svi naši susjedi imali kamatnjak i do 15°/_o i samo smo mi paradirali sa kamatnjakom od 6°/_o. Bilo je čak momenta kad smo imali jednaki kamatnjak sa Engleskom i nekim drugim državama koje su poznate radi jeftinog kredita.

Paradirajući četiri godine sa eskomptnom emisijone banke od 6°/_o, dok smo u isto vrijeme vrištili pod jednom teškom kreditnom krizom za vrijeme koje je naša privreda morala plaćati kamatnjak od 20 i više ^o/_o, mi smo svem inozemstvu davali klasični primjer neozbiljnosti i nesolidnosti. Šta je mislilo o nama ono inozemstvo, kojemu smo mi plaćali kamat i od 15°/_o, dok kod nas vlada eskompt od samih 6°/_o. Koliko se je moralo čuditi našim prvim bankama koje su na dinarskim računima inozemstva plaćali kamatnjak od 12 do 15°/_o, a nisu eskomptirali mjenice kod naše Narodne Banke koja je računala samo 6°/_o.

Posleratne kreditne potrebe naše privrede bile su takove da im Narodna Banka ni uz najbolju volju nije mogla udovoljiti. Dok je trajala inflacija, roščano tržište bilo je tako likvidno da uopće ni nije bilo potrebe za kreditima Narodne Banke. Tek kad je prestala inflacija, a cijene, uslijed konstantnog pada naše va-

lute rasle u nedogled, osjetila se je potreba na raspoloživom kapitalu i apeliralo se je na Narodnu Banku. U prvo vrijeme Narodna Banka udovoljavola je svakom zahtevu, pa je tako eskompt mjenica u kratko vrijeme porastao na poldrug milijarde dinara. Kad je inagurirana politika deflacije, Narodna Banka znatno je reducirala svoje kredite i oni danas iznašaju tek nešto preko jedne milijarde dinara.

Kriza na našem novčanom tržištu koja već par godina teško pritiska naš privredni život bila je, bar u svom početku pocentirana i odkazom kredita sa strane Narodne Banke. Potrebe za prometnim kapitalom kod onih poduzeća koja su osnovana u periodu inflacije, potreba na sredstvima svim poduzećima koja su pod novim prilikama povećala svoju djelatnost, a sa druge strane znatno reduciranje vrijednosti novca koji je bio u prometu, proizrokovale su tako veliku potražnju za novim kapitalima, da im Narodna Banka ni uz najbolju volju nije mogla udovoljiti. Mi ovdje ne ulazimo u pitanje, dali je Narodna Banka dobro uradila što je u jeku krize reducirala eskompt i dali nije bila njena dužnost da našoj privredi pribavi najpotrebnija sredstva. Narodna Banka je držala, da u interesu politike deflacije mora da reducira kredite. Nu pitanje je kako je ona provela tu redukciju i dali način te redukcije odgovara stanju i potrebama naše privrede.

Inozemne emisijone banke, kad iz bilo kojeg razloga drže da je potrebno smanjiti visinu eskomptiranih mjenica onda jednostavno povise kamatnjak. Kod povišenog kamatnjaka mnogi, koji su dosad svoje mjenice eskomptirali kod emisijone banke to više ne rade i tako pada eskompt. Osim toga u svim drugim državama, uporedo sa povišenjem eskomptne stope sa strane emisijone banke i svi novčani zavodi povise svoj kamatnjak. Time nastaje jedno opće poskupljenje kredita što opet ima za posljedicu da se više ne isplate neki poslovi, pa je time i potražba za kreditom manja. Pomoću visine kamatne stope nastoje sve emisijone banke da djeluju na novčano tržište. Ako je potreba za kreditima daleko veća nego što sredstva jedne privrede to dozvoljavaju, emisijona će banke povišenjem eskomptne stope djelovati na opće poskupljenje kredita, a time i na smanjenje potražbe. Jer poslovi koji se rentiraju uz kredit od 5 ne rentiraju se uz kamatnjak od 7 i 8°/_o, pa se na taj način u najkraće vrijeme potražba za kreditima svede na pravu mjeru.

Jedino poslije rata kad je u nekim državama potražnja za kapitalima bila tako jaka da su se plaćali i kamati od 20 i 30%, emisijone banke dotičnih država, ne mogavši dopustiti da kamatna stopa za diskont dosegne takove visine, odlučile su se za sistem kontingentiranja, naime odredile su koliko koji privrednik može imati reeskomptnog kredita, pa su taj kredit davale uz kamatnjak koji je bio niži od kamatnjaka koji je vladao na novčanom tržištu. Nu ipak sve te emisijone banke vodeći računa o pravom stanju na novčanom tržištu i za takove kontingentirane kredite zaračunavale su kamatnjak od 15%. Sistem kontingentiranja, pa bio on i najsaveesnije proveden, nosi uvijek u sebi veliku nepravdu jer ona poduzeća koja uživaju kredit kod emisijone banke, plaćaju znatno niži kamatnjak od drugih poduzeća koja su možda i solidniji i zaslužniji od njih. Vodeći računa o tom stanju sve one emisijone banke koje su sticajem prilika bile zavele sistem kontingentiranja, sukcesivno ga napuštaju i nastoje da visinom kamatnjaka djeluju na eskomptni kredit, ostavljajući svim privrednicima koji su ispunili postavljene zahtjeve da svoje mjenice u svako doba mogu rediskontirati kod njih.

Naša Narodna Banka tipičan je primjer lošeg sistema kontingentiranja. Ona je naime samo odredila koliko pojedini novčani zavod, pojedini industrijalac, trgovac ili zanatlija smije eskomptirati mjenica. Međutim kamatnjak od 6% ostao je i dalje, pa prema tome oni koji imaju taj kredit uživaju posebnu beneficiju, u većini slučajeva ničim opravdanu.

Davanjem kredita uz kamatnjak od 6% i onda kad je kamatnjak na uloške iznašao 15%, znači da je Narodna Banka onom uskom krugu privrednika koji su uživali eskomptni kredit davala jedan profit od skoro 10%. Naime mogao je pojedinac koji je uživao kredit kod Narodne Banke, da taj kredit uloži kod jednog novčanog zavoda i da tako bez ikakova rada i privredne djelatnosti, uživa izvjesnu rentu. Pitanje je, veliko pitanje, dali je za to jedna emisijona banka tu, da se usljed njene kreditne politike događaju takove anomalije. Dopuštamo čak da svi oni koji uživaju kredit kod Narodne Banke izravno djeluju u privredi, nu ipak ne možemo pretpostaviti da kredite uživaju upravo najvredniji, dotično oni koji razvijaju najveću privrednu djelatnost.

Svakako svi oni koji od Narodne Banke uživaju kredit uz 6% nalaze se u privelegiranom položaju prema onima koji nemaju

kredita kod Narodne Banke. Ovi su upućeni da kredite traže na novčanom tržištu i da ga plaćaju sa 15 i 20°/_o, dok u isto vrijeme njihova konkurencija koja je imala sreću da dobije kredit kod Narodne Banke plaća kamatnjak od samih 6°/_o. Naglašujemo sreću, rabeći time najblažu riječ jer nema nikakova pozitivnoga kriterija koji bi kod Narodne Banke odlučivao tko i koliko može imati kredita.

Pitanje je od kuda dolazi jedna institucija koja, iako je organizirana na privatnoj platformi ima sve atribute jedne javne institucije da snagom svoga privilegija, može da stvara nove kredite, favorizira izvjesne privredne grane, izvjesna mjesta ili pako izvjesne osobe. Kredit Narodne Banke iznosio je tokom prošle godine oko 1.200 do 1.300 milijona dinara uz kamatnjak od 6°/_o, pa budući da je opći kamatnjak novčanoga tržišta iznašao najmanje dvostruku, to je Narodna Banka onim osobama i ustanovama koji uživaju njen kredit u formi jeftinijeg kredita omogućila jedan vanredan profit od skoro 100 milijona dinara.

Od vanrednog je interesa da vidimo tkome sve Narodna Banka daje tako jeftine kredite, da naime vidimo tko sve ima profita od toga što Narodna Banka, usprkos situacije na novčanom tržištu već 4 godine drži kamatnjak na polovin našeg normalnog kamatnjaka. Treba utvrditi tkome je sve Narodna Banka u ove četiri godine na samoj kamatnoj razlici podjelila skoro 400 milijona dinara.

Po izveštaju same Narodne Banke per 31. decembra 1924. (podatke za 1925. nemamo, nu teško da su nastale bitne promjene) od ukupnog eskomptna otpadalo je na:

novčane zavode	din.	606.900.750	ili	55 ^o / _o
izvoznike	„	63.966.250	„	5.8 ^o / _o
uvoznike	„	101.350.850	„	9.2 ^o / _o
industrijalce	„	230.968.500	„	20.8 ^o / _o
zadruga	„	9.300.000	„	0.9 ^o / _o
zanatlije	„	10.374.400	„	1 ^o / _o
ostali	„	80.336.250	„	7.3 ^o / _o

Stavka krediti novčanim zavodima u iznosu od preko 600 milijona dinara služi interesima privrede, budući da ih pojedini novčuni zavodi opet stavljaju na raspolaganje privrednom svijetu. Nu te kredite, koje novčani zavodi stavljaju na raspolaganje privredi, premda njih stoje tek 6°/_o, zaračunavaju oni uz normalni

kamatnjak koji vlada na tržištu pa tako ima slučajeve, da iznos koji je jedna banka dobila od Narodne Banke uz kamatnjak od 6% dat je na raspolaganje industrijalcima i trgovcima ali uz kamatnjak koji je na momente znao preći i 24%. Od kuda dolazi da iznose koje je Narodna Banka stavila na raspolaganje pojedinim bankama, ove privrednicima u užem smislu riječi, daju dalje uz trostruki i četvorostruki kamatnjak od onoga kamatnjaka kojega oni plaćaju. Sve ove banke koje su imale kredite kod Narodne Banke uz kamatnjak od 6% i onda kad su one plaćale na uloške i 15% imali su jedan profit koji nije išao u korist privrede jer oni te jeftine kredite nisu stavljali na raspolaganje privrednicima uz pogodovne uvjete, nego su za sve kredite računali isti kamatnjak bez ikakova obzira na koji su način oni prikupili potrebna sredstva i koji su kamatnjak one plaćale.

Eskomptni kredit Narodne Banke u iznosu od dinara 1.103,197.000.— bio je koncem 1924. porazdjelen na 2759 osoba ili društava. Sad pomislimo da kod nekoliko stotina novčanih zavoda, nekoliko hiljada industrijalnih i trgovačkih poduzeća i preko sto hiljada zanatlija, samo 2759 osoba uživalo je jeftine kredite kod Narodne Banke i time bile stavljene u jedan privilegirani položaj prema onima koji nemaju kredita kod Narodne Banke.

Nu i tih 2759 osoba nije uživalo jednake kredite. Kredite do:

50.000	uživalo je	1317	osoba ili za	36.452.000 (3.3%)
100.000	"	"	481	" " " 38.511.000 (3.5%)
500.000	"	"	688	" " " 172.421.000 (15.6%)
preko 500.000	"	"	273	" " " 855.813.000 (77.6%)

Prema tome 273 osoba u čitavoj našoj državi uživa 855 milijona kredita Narodne Banke ili 77% svih kredita. Od onih koji imaju kredit preko 500.000 dinara, prosječni kredit za pojedinca iznaša 3 milijona dinara, pa je prema tome za pojedinca kamatna razlika između kamatnjaka kojeg plaća Narodnoj Banci i kamatnjaka koji je dominirao novčanim tržištem iznašala oko 300.000 dinara. Mi bi samo preporučili da Narodna Banka svoju statistiku glede visini kredita kod pojedinca još bolje detaljira pa da nam naznači koliko osoba ima kredit preko 1. milijona, preko 5 milijona i preko 10 milijona dinara. Onda bi tek videli, kako na veoma uski krug osoba ili ustanova odpada glavni dio kredita Narodne Banke.

Kad bi pak Narodna Banka i imenom označila one osobe i

one ustanove koje recimo uživaju kredit od preko milijun dinara, mi bi sa zaprepaštenjem morali konstatirati kojim se sve načelima rukovodi Narodna Banka pri podjeli kredita. U prvom bi redu morali konstatirati, da to nisu privredna načela jer bi u tom popisu našli mnogo poduzeća koja nisu vrijedna toga kredita, dok bi manjkao bezbroj drugih koji su za naš opći privredni razvitak daleko važniji i korisniji. Specijalno bi kod novčanih zavoda morali konstatirati, da visina eskomptnog kredita ne stoji uvijek u istom omjeru sa važnosti dotičnog zavoda.

Kad bi Narodna Banka svoj diskontni kamatnjak držala na jednoj visini koja bi odgovarala situaciji na novčanom tržištu bilo bi skoro indiferentno tko je kod nje dao mjenice u eskont. Ovako dok je kamatnjak Narodne Banke znao iznositi polovinu i trećinu kamatnjaka koji je dominirao novčauim tržištem i dok je uživanje izvjesnog kredita sa strane Narodne Banke značio jedan čist profit u kamatima, interesira nas znati ko sve uživa te kredite da možemo prosuditi da li su svi vrijedni te pažnje i tog diferenciranja u pogledu kamatnjaka. Ako se tu radi o jednom poduzeću koje vrši jednu važnu ulogu u našem procesu produkcije, još ćemo zatvoriti i oba oka, ali od kuda da takove kredite uživaju i poduzeća ili pojedinci koji imaju jedinu tu zaslugu, da imaju veze sa članovima upravno odbora Narodne Banke. Osobito bi nas zanimalo tko je sve dobio kredite u iznosu od preko 80 miliona dinara za koje Narodna Banka u svom izveštaju ne zna naznačiti njihovu profesiju.

Vidjeli smo tko sve uživa kredite Narodne Banke i u kojem iznosu, a sada da vidimo teritorijalnu podjelbu tih kredita. Po podacima od 31. decembra 1924. ukupni eskomptni kredit bio je ovako podjeljen po filijalama:

Beograd	din.	513.173.281.69	Pančevo	din.	22.631.070.15
Zagreb	„	256.298.696.11	Split	„	21.727.648.50
Ljubljana	„	90.038.888.96	Subotica	„	19.394.370.38
Maribor	„	58.722.565.23	Vršac	„	18.846.047.45
Sarajevo	„	48.178.047.45	Bečkerek	„	14.634.214.25
Osjek	„	46.580,882.56	Cetinje	„	12.947.500.—
Skoplje	„	43.247.982.10	Šabac	„	11.415.314.—
Niš	„	33.140.103.80	Mostar	„	9.907.350.30
Novisad	„	32.789.621.82	Banjaluka	„	5.986.361.08
Varaždin	„	28.252.015.02	Bitolj	„	1.371.000.—

Po provincijama podjeljeno znači, da od kredita Narodne Banke otpada na:

Srbiju	din.	615.295.181.59	ili po stanovniku	140	din.
Hrv. i Slav.	„	331.181.597.67	„ „ „	122	„
Sloveniju	„	148.761.454.19	„ „ „	141	„
Vojvodinu	„	110.290.294.05	„ „ „	85	„
Bosnu i Her.	„	64.071.758.83	„ „ „	34	„
Dalmaciju	„	21.727.648.50	„ „ „	35	„

Nije nam poznato koji je kriterij preovladavao kod Narodne Banke pri odlučivanju koliko će kredita dobiti pojedini kraj naše države, a ni iz gore navedenih podataka ne da se to odgodnetati. Da se je uzelo, što bi inače bilo i najispravnije, ekonomska važnost pojedinog kraja onda sigurno Vojvodina ne bi tako loše prošla. Obzirom na to što su krediti Narodne Banke daleko jeftiniji od kredita na novčanom tržištu, moglo bi se uzeti za princip siromaštvo pojedinog kraja pa da Narodna Banka ovakove krajeve obdari većim kreditima. Nu onda Bosna i Dalmacija ne bi smjele tako loše proći jer u tim krajevima na pojedinog stanovnika dolazi na kreditima Narodne Banke tek četvrtina od onoga što otpada na Sloveniju i Srbiju. Osim toga ne vidimo razloga da Zagreb, obzirom na njegovu privrednu delatnost uživa samo polovinu kredita od onoga što uživa Beograd, a Novisad, centar Vojvodine opet samo 32 milijona dinara dok Bečkerek tek polovinu od onoga što uživa Varaždin premda je Bečkerek u našoj privredi daleko važniji od Varaždina. Jedan dokaz više da u podjelbi kredita sa strane Narodne Banke nema nikakova sistema, već da se je dijelilo onako od oka. Da se je radilo bez sistema potvrđuje nam i to, da je primjerice uživalo kredita u:

Beogradu	704	firma	Cetijnu	259	firma
Zagrebu	62	„	Novisad	20	„
Ljubljani	132	„	Skople	528	„

Zašto u Novom Sadu samo 20 firmi a u Zagrebu 62 firme uživaju velike kredite (u Zagrebu prosječno 4 milijona dinara) a na Cetinju i Skoplju čak 259, dotično 528 mislim da nezna ni Narodna Banka.

U dosadašnjem našem razlaganju mi smo utvrdili, da je Narodna Banka, držeći kamatnjak već četiri godine ispod nivoa koji bi odgovarao našim prilikama, pojedinim firmama darovala na razlici kamata nekoliko stotina milijona dinara, zatim smo kušali odgonetati komu je ona sve davala te kredite pa prema

tome tko je bio udionik tog profita. Konstantirali smo da se kod podjelba kredita, pa prema tome i profita, obzirom na pojedine privredne staleže, obzirom na podjelbu kredita po raznim krajevima kao i obzirom na broj firma koje su dobivale kredite, kao i obzirom na visinu kredita pojedine firme, Narodna Banka nije se rukovodila ekonomskim momentima, nego je kredita davala onako od oka, u koliko nisu odlučivale i veze pojedinog preduzeća.

Ostalo bi nadasve važno pitanje, dali je Narodna Banka držeći 4 godine svoj kamatnjak ispod normale doprinjela općem sniženju našeg kamatnjaka, a dali naš kamatnjak koji je prevladavao na novčanom tržištu ne bi bio još veći da Narodna Banka preko jedne milijarde nije dala uz jeftiniji kamatnjak. Držimo da taj niski kamatnjak nije doprineo sniženju općeg kamatnjaka, odnosno da nije zapriječio da se kamatnjak još više ne popne. Visoki kamatnjak ima za ekonomsku posljedicu, da za kreditom posizu samo oni koji su u stanju da sa svojom djelatnosti izbiju veći profit nego što je kamatnjak, jer inače u protivnom slučaju napuste ili reduciraju posao. Kod općeg kamatnjaka oko 20% izlučeni su sukcesivno svi oni koji nisu bili u stanju da prave takove poslove iz kojih bi mogli pokriti tako visoki kamatnjak. Upravo radi toga jer nisu mogli izbiti tako visoki kamatnjak mnogo poduzeća bilo je prisiljeno da likvidira a ostali su samo oni koji su imali zdravu podlogu. Međutim ona poduzeća koja su imala kredit kod Narodne Banke održala su se, premda neki od njih kod kamatnjaka koji je vladao na tržištu ne bi se mogli održati. U slučaju, da je Narodna Banka naime držala jedan viši kamatnjak, jedan dio privrednika koji radi sa kreditima Narodne Banke bio bi prisiljen da obustavi poslovanje pri čemu bi potražnja za kreditima postala manja, a time i kamatnjak pokazao tendencu padanja. Time što je Narodna Banka samo jedan maleni dio kreditnih potreba podmirili uz daleko niži kamatnjak, ona nije ni najmanje doprinela općem sniženju kamatnjaka već je jedino imocima njenog kredita osigurala izvjesnu premiju, premiju koja je rasla sa pogoršanjem prilika na novčanom tržištu i općim povišenju kamatnjaka.

Velika potražba za novim kapitalima odmah po prestanku inflacije i smanjena ponuda na raspoloživim kapitalima morali su imati za posljedicu veliko poskupljenje kamatnjaka. Nova sredstva, jer jedino pridolazak novih sredstava mogao je riješiti našu kreditnu

krizu, moglo se je prikupiti jedino velikim nagradama u formi visokog kamatnjaka. Naš visoki kamatnjak privukao je na naše tržište jedan dio inozemnog kapitala pa je s te strane nastalo izvjesno olakšanje. Sa druge strane, uslijed visokog kamatnjaka porastao je i kod nas smisao za štednju i ulaganje uštedenih iznosa kod novčanih zavoda, pa smo mi naše uloške na štednju u periodu visokog kamatnjaka (1922-25) povišili za najmanje 3 do 4 puta. Danas se mora priznati, da politika naših novčanih zavoda koji su visokim kamatnjacima nastojali dignuti smisao za štednju i prikupljanje novih uložaka bila skroz i skroz ispravna, isto kao što je bilo ispravno da su kad je priljev uložaka postao znatan, kamatnjak sukcesivno reducirali. Oni novčani zavodi koji nisu išli tim putem, već su odobravali samo niski kamatnjak pokazali su da nisu na visini današnjeg vremena, pa kod njih ulošci ni ne igraju nikakvu ulogu.

Da je Narodna Banka, poput svih drugih emisijonih banaka svoj kamatnjak više držala u svezi sa situacijom na novčanom tržištu, pa da je taj kamatnjak povišila kad je situacija bila najnepovoljnija, da ga snizi kad su se prilike počele poboljšavati, ona bi bolje služila općim interesima naše privrede i što je glavno, imala bi u svojim rukama novčano tržište i mogla bi s istim da i dirigira. U predratno doba kamatnjak emisijone banke imao je predsudni značaj za opći kamatnjak u jednoj zemlji. Kontokorenti ugovori pravili su se prije rata tako da se je za bazu uzeo kamatnjak emisijone banke. time da za dugovanje računavat će se 1 do 2% nad tim kamatnjakom, a za potraživanja 1 do 2% ispod tog kamatnjaka. Isto tako visina kamatnjaka koji se je odobravao na uložne knjižice stajao je u izvjesnom razmjeru sa kamatnjakom emisijone banke. Tako je promjena kamatnjaka notne banke prema gore ili prema dolje automatski važila za sve kreditne i dugovne odnošaje između privrede i novčanih zavoda. Baš u tom, da se je kamatnjak banaka automatski prilagođivao kamatnjaku emisijone banke ležala je i jakost i značenje diskontne politike jedne notne banke. Sa, već četiri godine paraliziranim kamatnjakom naravno je, da naša Narodna Banka nema nikakova utjecaja na razvitak novčanog tržišta. Isto kao što nije mogla zapriječiti da se opći kamatnjak popne na 15 i 20%, isto tako nije nikakova njena zasluga ako sada opći kamatnji nivo pokazuje tendencu padanja.

Što to znači za privredni život ako diskontna politika emisijone banke izgubi svaki kontakt sa situacijom na tržištu najbolje smo videli u godini 1925. kad su novčani zavodi u 4 maha snizili kamatnjak na uloške na ispod polovine od onoga kakav je bio u jeseni 1924. kad je novčano tržište bilo najnapetije. Mi smo videli, da sniženju kamatnjaka na uloške nije imalo za posljedicu sniženje i kamatnjaka za dugovanja prema bankama, pa kako od tog sniženog kamatnjaka naša privreda nije imala nikakove koristi budući da su njeni tereti u glavnome ostali isti ili bar nisu sniženi u istom omjeru. Razlike između kamata koje banke odobravaju na uloške i kamatnjaka koje one zaračunavaju svojim dužnicima postala je time još veća nego što je to ranije bilo slučaj. Da je Narodna Banka održala kontakt sa novčanim tržištem, ona bi povišenjem diskonta u godinama 1923. i 1924. bila djelovala na povišenje kamatnjaka na uloške kao i kamatnjaka koje banke zaračunavaju svojim komitentima, ali bi u godini 1925. i 1926. sniženjem kamatnjaka predhodila ne samo sniženju kamatnjaka na uloške nego i sniženju kamatnjaka kojeg banke zaračunavaju svojim komitentima. Olakšanje na novčanom tržištu koje se pokazuje već nekoliko mjeseci djelovalo bi time i na olakšanje kamatnjaka za dugovanje prema novčanim zavodima. U drugim državama koje vode jednu savremenu kreditnu politiku, mi i danas vldimo da sniženje kamatnjaka emisijone banke automatski djeluje i na sniženje kamatnjaka ne samo na uloške nego i na potraživanja novčanih zavoda. A o tome se zapravo radi, jer mala je korist za privredu ako novčani zavodi snize kamatnjak na uloške i zadrže isti kamatnjak za svoja potraživanja. Time je privredi malo pomognuto, dapače snižinje kamatnjaka na uloške može loše da djeluje na intezivnost štednje i ulaganja kod novčanih zavoda.

Da Narodna Banka svoj kamatnjak regulira prema situaciji na novčanom tržištu, makar ga kao i druge države i mjenjala nekoliko puta u godini, ona bi po svom polažaju i po svom ugledu našla načina da prisili novčane zavode da iako radi poskupljenja režije ne u istom omjeru kao i prije rata, ipak svoj kamatnjak i na uloške i na potraživanja oslone na kamatnjak Narodne Banke, pa da tako svaka promjena u kamatnjaku emisijone banke automatski djeluje na čitavu privredu. Time bi Narodna Banka i ispunila njenu najvažniju zadaću; pomoću svoje

kreditne politike postala bi regulator općeg kamatnjaka u zemlji. Ovako ona u određivanju našeg kamatnjaka nema riječi, već jedino služi kao objekt eksploatacije za uski krug onih koji uživaju njen jeftini kredit. Pokušaji učinjeni, da Narodna Banka svoj kamatnjak povisi bar na 8°/_o izjalovili su se iz jednostavnoga rasloga, što u upravnom odboru Narodne Banke u glavnom sjede oni koji i uživaju najveće kredite naše emisijone banke, pa izgleda da je ovdje više preovladavao vlastiti interes, dotično interes njihovih poduzeća nego interes Narodne Banke i opći privredni interes.

Moderni teoretičari novca, diskontnoj politici emisijone banke davaju toliko važnost da drže, da bi se stabilizacija cijena dalo bolje postići pomoću diskontne politike emisijone banke i njenom prilagođivanju općem nivou cijena, nego što se to dade postići za oslonom valute na zlatu. Diskontna politika u čitavome svijetu dobija sve veću i veću važnost. Obzirom na promjenjive prilike, sve emisijone banke nastoje da čestim promjenama diskontne stope ostanu ne samo u kontaktu sa novčanim tržištem nego i da ga vode, samo naša Narodna Banka već 4 godine čvrsto i nepokolebivo stoji na kamatnjaku koji je specijalno u jeseni 1924, kad smo proživljavali najtežu kreditnu krizu, upravo izgledao smiješnim. Redukcija kredita koju je redukciju Narodna Banka iz deflacionih razloga htjela provesti, dala bi se daleko bolje provesti povišenjem kamatnjaka nego što je to uradila sama Narodna Banka kad je od kredita isključila ne možda najslabije ili najmanje vrijedne, nego one koje nisu imale nikoga da se za njih zauzme.

Mi se nalazimo na pragu ekonomske obnove, pa je dužnost i Narodne Banke da ona u tom pravcu prednjači. Mi na ovom mjestu ne ulazimo u raspravu dali današnji kamatnjak odgovara našim prilikama ili bi ga trebalo za nešto povisiti. To bi bila zadaća upravnog odbora Narodne Banke, da on o tome odluči, vodeći naravno računa o stanju naše privrede. U svakom slučaju trebalo bi prestati sa sistemom kontigentiranja da se naime unaprijed odluči tko će i koliko će mjenica smjeti pojedinac da eskomptira. Mjenični materijal koji se nalazi kod Narodne Banke nijesu mijenice koje bi bile nastale iz jedne trgovačke operacije, već su naročito fabricirane, eda se može dati pokriće za kredite budući da Narodna Banka i za kontigentirane kredite traži pokriće

u mjenicama. Narodna Banka imala bi početi zahtjevati, da se na eskompt donošaju samo one mjenice koje su nastale iz jedne trgovačke operacije a ne razne mjenice koje sa privrednom djelatnosti nemaju ništa zajedničkoga.

Neka Narodna Banka jasno odredi koje će sve mjenice eskomptirati, neka uvjeti budu ma kako teški, ali onda neka svaku mjenicu koja odgovara tim zahtjevima i eskomptira. Danas vi možete prezentirati Narodnoj Banci mjenicu sa potpisom naših najboljih poduzeća i novčanih zavoda, Narodna ju Banka ne će eskomptirati ako dotičnik nema jedan odobreni kredit, dok će eskomptirati i jednu isfabriciranu mjenicu samo ako onaj tko je presentira na eskompt ima izvjesan kredit. Prema tome Narodna Banka u suštini daje kontokorentne kredite a mjenice samo služe kao specijalno pokriće, pa se tako svaka tri mjeseca uručbom novih mjenica navodno uskupljuju stare mjenice. A ipak mjenice se uzimaju kao pokriće za izdane note, jer se drži da one, budući da izviru iz trgovačkih operacija najbolje se prilagođuju elastičnosti potrebe u novčanim sredstvima.

Visina kamatne stope i njene promjene u skladu sa situacijom na novčanom tržištu najbolja je garancija, da eskompt mjenica neće prekoračiti određeni kontigent, dok će s druge strane davati garanciju da će se s kreditom Narodne Banke služiti samo oni koji u svojoj privrednoj djelatnosti i trebaju te kredite. Mjenični portefeulle Narodne Banke postao bi elastičan i bio bi bolji odraz naših kreditnih prilika, a Narodna Banka, sa kamatnjakom koji odgovara našim prilikama imala bi apsolutnu prevlast na novčanom tržištu.

ЧЛАНЦИ

Пореска реформа у Југославији

Ратне последице, манифестујући се прво у територијалном распарчавању и пропадању појединих државно правних система на једној страни; и формирању других држава са увећаном територијалношћу на другој страни, доносе читав низ проблема чије је решење неопходно. Међу осталим државним проблемима истиче се један као најважнији. То је финансијски проблем уопште, а порески напосе.

Уједињењем покрајина у нову државно правну заједницу наша Краљевина наслеђује поред осталог и правне институције, које су биле на снази по појединим покрајинама. Највећим делом ове институције су остале и до данас неизмењене, и својим постојањем, с обзиром на њихову по покрајинама разноликост и често пута контрадикторност, чине чудновату слику. Пореско право не пружа нам ништа боље, напротив, разним допунама и изменама, нарочито у току рата и после њега, створио се конгломерат у коме се ни са озбиљним проучавањем не може лако ориентисати. Наследили смо пет разних пореских система, а доцније, проширењем србијанског закона о непосредним порезима од 1884. год. на Црну Гору, свели су се на четири. У суштини, ова четири система су међусобно различита, а једина заједничка особина која у њима провејава јесте доминантна улога објектних пореза. Општа девалвација новца и пораст вредности имовинских објеката доводе до ненормалног односа између ових према мерилу вредности, што у крајњој линији, код оваквих законских пореских система има за резултат, да приходи од непо-

средних пореза не могу узети ни половину учешћа, сразмерно њиховом предратном учешћу у покривању расхода наше државе.

У 1919 20. г. они доносе држави прихода	113.304.804.48	дин.
„ 1920 21. „ „ „ „ „	258.064.422.17	„
„ 1921 22. „ „ „ „ „	581.840.393.17	„
„ 1922 23. „ „ „ „ „	687.616.133.91	„
„ 1924. „ „ „ „ „	1.446.337.524.—	„
За 10 месеца 1925. год.	1.365.703.821.20	„

Према овоме, сразмерно учињеним расходима до 1922|23. год. непосредни порези су доносили само 7.6% државних прихода, а за 1924. год. и десет месеци 1925. они према расходима заузимају око 11% државних прихода. Међутим, пре рата, ова врста државних прихода заузимала је у буџету место са просечно 26%. Државни расходи увећавају се рапидним скоковима што изазива потребу да се овој врсти државних прихода повећа издашност. Крутост позитивних пореских система не указује се ни мало погодна да би се овој потреби изишло ефикасно у сусрет, те се државна финансијска политика баца на јако искоришћавање посредних пореза. Због ове крутости система, издашност непосредних пореза могла се повећати само већим и коренитијим изменама или изједначењем законодавства усвајањем једног општег рационалног система или, у противном случају, да њихову издашност повећа наметањем високих приреза, које је давало утисак на зидање спратова на веома slabим старим темељима. Наметањем приреза се и дошло до наведеног односа, да непосредни порези само за десет месеци 1925. год. достижу наплаћену суму готово за целу 1924. год. ма да су друга два месеца: новембар и децембар, главни у сабирању ове врсте прихода од пореских обвезника.

Стварање једног општег закона осећа се све више као неминовна и неодложна потреба. Четири система, чију ћемо међусобну разноликост у кратким потезима изнети, пружали су довољно основа зато, а разлике у организацији пореско техничке стране још су више појачавале у законским системима неједнакости, неправичности и *ipso facto* назначивале потребу да се порески закони доведу до изједначења.

Србијански закон о непосредним порезима, донесен још

1884. године, са својим разним допунама и изменама базира по систему пореза на принос. Опорезован је принос од пет пореских објеката: од земљишта, зграда, капитала, радња и од личног рада. У чл. 2. утврђује се: „Порез се плаћа по имућности...“ Законодавац се овде незгодно изразио. Утврђујући, да се порез плаћа „по имућности“ вероватно да се мислило на начело да се порез сноси „по привредној“ снази. Имућност је шири појам од појма привредне снаге, с друге стране, ово начело у закону који базира по систему пореза на принос депласирано је, нити се оно може у њему до краја спровести. Код пореза по приносу равнодушни су лични моменти, индивидуална способност и односи пореског обвезника, терети и обавезе које стоје на пореском објекту. Порезивање по начелу привредне снаге захтева да се баш о томе води рачуна. Због тога пореска равномерност — као једно од главних постулата пореске науке — није у овом закону нашла изражаја. Заборављени су остали и сви социално — политички моменти. Тачно је речено, да су при доношењу овог закона играли видну улогу само политички и фискални разлози.¹⁾ Све се ово манифестује у вредности пореског разреза са негативним резултатима, а у погледу објективне равномерности. Поред пропорционалне стопе на земљиште, прогресивне стопе на зграде, код којих се порезивање оснива на врсти употребе, имамо стопу у јакој прогресији по чистом приходу! Све је ово неразумљиво и даје се објаснити само већ наведеним разлозима. Истим разлозима да се разумети и имунитет сеоских зграда. Тако исто непојмљиво је што су чиновничке плате подвргнуте најачој прогресији (чл. 59.)!

У Словеначкој и Далмацији постоји аустријски порески систем који је крајем 1896. год. допуњен. Раније он је базирао само на систему пореза по приносу, а поменуте године додата му је и лична доходирина. Она је имала за циљ да обухвати у целини све приходе једног лица, консеквентно и оне, који су у приносу објеката већ били погођени једанпут порезом. У ствари, њоме се није хтело дупло оптерећење објекта већ јој је била намењена улога коректива пореске неравномерности. Код овог аустријског система имамо све

¹⁾ Д. Летица.

недостатке и мане који се уопште појављују код система по приносу, а стварањем комбинованог система са личном доходарином, управо комбинујући објективне и субјективне порезе, није се постигао и тешко се може постићи намеравани резултат. Коректура није значајна, а приходи од рада бивају два пута погођени и, што је интересантно, баш тамо где се они јављају као резултат не само рада већ и осталих чинилаца производње!

Солидност система и пореска равномерност исто тако није заступљена ни у босанском закону. Порески систем развио се из турског пореског права. Десетински паушал није одмакао од старог турског десетка и он је још у толико опаснији што се више не наплаћује у променљивом фактичком износу, већ у паушалном износу који је исти из године у годину. Слабо заступљено начело пореске равномерности потиरे се у толико више што је основ десетинског паушала бруто приход. Ни мало нису узете у обзир пољопривредне прилике, које су у неким крајевима Босне веома тешке и далеко заостају иза ових у Босанској Посавини! Поред десетинског паушала егзистира и порез по вредности земљишта, који има знак поновног оптерећења једног истог пореског објекта. Постанак и порекло овог пореског типа такође је у турском пореском систему.

У Хрватској и Војводини поред пореза по приносу практикује се и доходарина, а поред ње уведен је порез на имовину. Порезом на имовину оптерећен је поновно принос од објекта, а доходарином поновно опорезован приход од рада. У самој ствари, принос од капитала и земљишта, у овом систему, оптерећен је три пута: једанпут порезом по приносу, други пут доходарином и трећи пут порезом на имовину. Овај систем има и свој специјалитет — тецирарине I и II разреда. Оне имају тенденцију да подвргну порезу приход од физичког рада, утврђеним ставом-паушално, без обзира што се у многим случајевима овај приход такође погађа по трећи пут и то: једанпут у порезу по приносу, други пут у доходарини и трећи пут у тециварини.

Решавањем једног истог правног пореског питања по овим пореским системима не наилази се ни на идентичне принципе, а још мање на идентичне норме. Практични резул-

тати у том случају најбоље се огледају у плаћању пореза пореских обвезника у разним покрајинама, а на један исти порески објект.

Једна радња за коју је процењено да доноси приноса 1000 динара плаћала би:¹⁾

У Србији	128.20 динара
„ Хрватској и Војводини	435.50 „
„ Босни ²⁾ (течевински порез)	103.80 „

Да би се ове разлике што пре отклониле јавила се мисао за делимичну реформу т. ј. за изједначење наших постојећих облика непосредних пореза. При замишљању лака, била је ова идеја веома тешка при реализовању. Створеним изменама, допунама и променама сви ови позитивни системи постали су тако компликовани, да је било веома тешко извршити компарацију пореског терета по покрајинама, а без тога није било лако, па чак и могућно, извести правилно ову делимичну реформу. Компликованост ових пореских система и разноликост државних приреза стварају немогућност да се тачно прорачуна индивидуално оптерећење непосредним порезима, што такође онемогућава овако замишљено изједначење. С друге стране, исто је тако немогуће упоређења оптерећења по појединим врстама, што је такође од значаја. И вероватно, да би једна оваква делимична реформа само појачала конгломерат позитивних пореских закона. Друга идеја, да се један од позитивних система прошири на целу државу морала се напустити, јер ниједан од ових система не одговара савременом схватању, потребама и најзад начелима новије финансијске науке. Затим, наш Устав у чл. 116. предвиђа и императивно налаже: „Пореска је обавеза општа, и све су државне дажбине једнаке за целу земљу. Пореза се

¹⁾ У ове суме нису урачунати општински прирези и порез на пословни промет. Када би урачунали и ова два типа онда би наведена радња у Хрватској и Војводини имала да плати плус 120 динара пореза на пословни промет и 500 динара општинског приреза, што износи укупно 1055.50 динара! Општински прирез узет је просечно, јер је негде мањи а негде већи.

За Словеначку и Далмацију нисмо могли унети суму, јер услед разлике у организацији пореске технике ова врста пореза наплаћује се репартицијом у контингентима. Можемо само рећи то, да и овај систем показује велике разлике према осталима.

²⁾ Није урачунат трговачко-обртнички и аутономни прирез.

плаћа по пореској снази и прогресивно.....“ Међутим, постојећи системи, изузев начело општности, ниједан од њих није у складу са овим уставним императивом. Видели смо већ да државне дажбине нису једнаке за целу земљу, да се порез не плаћа по привредној снази, јер је ово у правом смислу речи искључено код система по приносу, и да немамо свуда прогресије, а да тамо где је имамо не одговара смислу и социјалној тежњи која диктира њено увођење. Протезањем једног од ових система на целу државу, као што се види, не би било у складу са чл. 116. Устава или, да се тачније изразимо, било би против уставно. Нема сумње да је у чл. 116. изражена законодавчева императивна воља за изједначењем, и то не са обележјем једне унификације позитивних одредаба нити протезањем једног од позитивних система већ са једном темељном и солидном реформом. А за то има и других разлога, који још више потенцирају неопходност реформе.

Данашњи системи не одговарају савременим потребама. Захтеви економски слабијих класа да се порез сноси по привредној снази, да се изврши ослобођење минимума егзистенције, да се уведе прогресивна стопа и јаче оптерете фондирани приходи немају у овим системима изражаја. Постојање више система у држави, и то таквих различитих, створило је пореску суревњивост између наших разних области па и између пореских обвезника, која удружена са партијским моментима узима некада велике размере, ма да је у основи оправдана. Ти *социјално политички* и *чисто политички разлози* чине прву групу разлога, који захтевају једну темељну реформу.

Нагло увећање државних расхода и отежан финансијски положај наше државе диктирају повећање прихода нарочито сталних. Непосредни порези у сразмери учешћа у предрадном буџету одбацују тек трећи део контингента који су давали, те према томе, имали би *други разлог, чисто фискални*.

У наслеђеним системима има и таквих који су донесени услед ратних потреба. Доцније, да би се прилагодили новом стању, они су често мењани, исправљани и допуњавани те су услед тога постали нејасни и неодређени и тиме отежали и компликовали пореску администрацију, што је све облигатна последица сваког пореског закона са много пореских

типова. Ту би имали *шрећу групу разлога чисто административне природе*, који траже доношење закона који би био *lex certa* за све, који би донео упрошћену и јевтинију администрацију.

У томе смислу, први почеци на реформи јављају се 1921. године. Завршна фаза радова на реформи пада новембра месеца прошле године када је четврти израђени пројекат предат влади. Апстрахујући ове радове од свога почетка, па и ток, зауставићемо се на овом четвортим пројекту који је у влади дотериван изменама и допунама тако, да се са сигурношћу не може о њему опширније говорити. Познато нам је толико да он базира на комбинованом систему објектних и субјектних пореза. У њега је унесено и извешан број норми из позитивних пореских закона, правдајући то уношење као техничку олакшицу административном апарату и лакшом пријемљивошћу од стране пореских обвезника, који су на ове норме већ навикли. Стварно, ови разлози нису јаки да одбране задржавање старих пореских прописа, али када се има у виду, да предстојећа пореска реформа долази у атмосфери тенденција да се оптерећење повећа, онда се не треба задржавати на њиховом побијању. Комбиновани систем, у колико он буде неоштећен од промена у влади, а доцније у законодавном телу, представљао би у овом случају прелазан стадијум за једну будућу солидну реформу, која се неминовно код нас мора извести. Принципно, комбиновани системи, и по једном утврђеном плану, у пракси увек донесе већа или мања одступања од пореске равномерности, компликованију администрацију, консеквентно и скупљу, која се природно преваљује на пореске обвезнике те ову обвезу чине несношљивијом. Није искључена могућност, ако то уопште није правилно, да у оваквим системима један исти порески објекат буде подвргнут дуплом или триплом оптерећењу. Закон израђен по овом систему нејасан је и писменијим, а још више онима, који су у писменост слабо упућени или то и нису. У вези са пореском администрацијом, овакав систем не задовољава у правом смислу, финансијско начело. Базирајући на подлози више пореских типова повлачи више трошкова које, као што смо рекли, сnose порески обвезници. Компликованост администрације чини порез више осетним код грађана који често

пута га свате као бирократску шикану. Овај пројекат имајући тенденцију да непосредне порезе повећа доћи ће у сукоб и са економским начелом. Посредно порезивање узима у нашем буџету de facto сразмеру преко 80% прихода. То је граница преко које се посредни порези не могу повећавати без опасности по своје изворе. Констатује се и то, да са порастом вредности динара издаци пореских обвезника у виду пореза, приреза, такса и др. нису се ни сразмерно ни уопште умањивали већ повећавали, па често пута, без икакве сразмере повећавали. Садања пореска реформа, поред великих посредних пореза, има да повећа и непосредне!

Према томе, привреда, а нарочито пољопривредни ред, нема никакве користи од пораста вредности динара. Можда ће, после ове и овакве реформе, запасти још и у тежу ситуацију но што је данас. На једној страни имамо пад цена свију пољопривредних продуката; док на другој, цене индустријских продуката, нарочито оних које пољопривредник купује, чине веома малу диференцију у своме паду према порасту динарске вредности, а незнатну према паду цена пољопривредних продуката. Пореску реформу осетиће најтеже наш најглавнији порески обвезник — пољопривредник. Цене пољопривредним продуктима пале су од новембра 1924. год. до новембра 1925. год. овако:

Пшеници	од 365—370 на 255	што значи до 40%
Овсу	„ 270—275 „ 170	„ „ за 40%
Кукурузу		
бачком	„ 240—270 „ 115—150	„ „ „ 40%
Пасуљу	„ 400—425 „ 220—230	„ „ до 48%
Кудељи	„ 200—220 „ 100—120	„ „ „ 50%
Свињама	„ 21 „ 12.50	„ „ за 45% итд.

Када знамо, да у пореској обавези пољопривредник узима око 80% учешћа, да је он оптерећен високим посредним порезима, великим општинским и др. прирезима и да ће пореском реформом бити оптерећен и високим непосредним порезима онда су перспективе за његов економски и културни прогрес веома слабе. Аналого свему томе, исте перспективе остају и за привреду уопште, јер ће оптерећење приватног дохода прећи границе подношљивости и могућности. Свакако, да конкретне прилике би морале при реша-

вању овога проблема играти пресудну улогу, а оне не дају, за сада, ни мало наде да се оптерећења у пројекту могу спровести без штетних последица. Фама, да наш пољопривредник данас стоји новчано боље но икада отпада, јер се врло често при наплатама државних прихода мора прибегавати егзекуцији. Стоји и то, да се пољопривредник често пута ради подмирења обавеза ове природе мора лишити најнеопходнијег пољопривредног капитала. Ово тврђење базира на личном опажању. Учестано отварање стечаја код трговаца сведочи да ни код њих ствари не стоје најбоље. Па и сама индустријска предузећа, постављена на солидну основу, не хвале се својим успехом, многа једва отправљају производњу, а многа су у материјалном теснацу. Када ствари стоје тако, мора се констатовати, да се реформа има спровести било на штету посредних или непосредних пореза. Једно повећање морало би се спровести само уз умањење на другој страни. Или извести реформу на бази повећања непосредних пореза и у том случају спустити посредне порезе, или, пак, ако се задржи данашња висина посредних, тада спровести реформу непосредних пореза у духу једног социјално-политичког и економског начела, бар у границама техничке могућности. При данашњем стању привредних прилика и обавезама приватног дохотка то је неминовно, ако се не жели ићи до опасности по саме изворе. Тада би пореску реформу имали посматрати са два гледишта.

а) Пазећи на дух и склад императива основног закона, реформа би се спровела на штету посредних пореза, који, у сваком случају, оптерећују својом висином сиромашне слојеве. Императив основног закона има тенденцију да се отклоне пореске неравномерности и да се порезивање изведе по привредној снази. Излишно је доказивати, да је код посредног порезивања равномерност по привредној снази немогућа. Она се може спровести само код непосредних. Намеће се питање који би порески систем, у том случају, био најподеснији за извођење уставног императива, пошто смо већ видели да предложени пројекат са комбинованим системом не пружа за то довољно гаранције, а нарочито с обзиром на наше привредне прилике. За непосредно порезивање битно је, из односа суделовања продуктивних фактора, похватати све компоненте

прихода, па биле оне трајне или привремене, сталне или променљиве. При томе, као критериум за тачно оцењивање служи квантитет и квалитет уложеног рада. У конкретном случају, имајући исти ефекат, привредна снага пореског обвезника која базира само на уложеном раду слабија је од привредне снаге другога, код кога иста базира на раду уз суделовање других продуктивних чињеница. Још више је онај први економски слабији према трећему код кога се рад јавља у знатној количини, или га у опште и нема. На тај начин долазимо до општег појма, да се приход јавља као производ или од рада, или од комбинације продуктивних фактора, или од ренте. У крајњој линији, резимирајући ово, значи, да се при подједнаком личном приходу јачина привредне снаге одмерава према партиципирању личног рада. Пореска реформа, поред осталог, има за главни циљ да анализира привредну снагу и да донесе закон који би својим системом обухватио све ниансе у привредној снази пореских обвезника. Ово је порески идеал, који у пракси има одступања, изузетке и немогућности и зато тежити да се све то сведе на најмању меру.

Изнели смо недостатке и слабе стране закона по систему пореза на принос. Уосталом, у пракси се оне и данас манифестују и остаће све док данашњи порески закони на таквом систему буду на снази. Рекли смо, да комбиновани систем не пружа у том погледу ништа боље и навели смо зашто. Остаје нам да прегледамо систем по укупном доходу за кога мислимо да је најподеснији. Добра страна овога система је што нас упућује непосредно на личност пореског обвезника. Ту се има констатовати сви односи и моменти, били индивидуалне или економске природе и из тога извести резултату привредног стања. Битно је, да он обухвата социјалне моменте. Могућност примене прогресивне стопе доводи до пореске равномерности, у правом смислу тога појме. Јединица мерила вредности, по значају за саму личност, стоји у обрнутој сразмери са квантитетом економских добара. У колико личност има већи квантитет економских добара у толико ће јединица вредности бити за исту мања. У колико личност има мањи квантитет економских добара у толико је јединица вредности већа. Прогресивна стопа има тенденцију да својом

еластичношћу и ставовима доведе у равномерност и склад наведене односе. Значајно је и то, на какав се начин дође до економских добара, — радом или капиталом. Непосредно упућивање на пореског обвезника овим се системом и ту долази до склада, али не до потпуности.

Субјективни систем или систем по укупном доходу ипак не може убухватити, све ниансе у степенима пореске снаге. Нарочито при овом последњем примеру, при питању улоге продуктивних фактора, рада и капитала. Изгледа, да је облигатни пратилац субјективног система номинални порез на имовину, који погађа јачу привредну снагу са фондираним приходом и тиме доприноси равномерности и по овом питању. Номинални порез на имовину погађа оне приходе, од фактора личних прихода, у којима се рад никако не јавља или се јавља веома слабо. Његова улога није одузимање једног дела имовине већ улога коректуре, која јаче терети фондиране приходе, што је и оправдано и умесно.

Еластичност прогресивне стопе, која се може према потребама мењати, у стању је да одговори финансијском начелу; те се с те стране, овом систему не може пребацити опасност и немогућност експериментисања у погледу сигурности финансијског ефекта.

У нашој држави има и таквих, и то знатан број, сеоских и варошких газдинстава која једва привређују минимум потребан за егзистенцију, док на другој страни имамо у мало руку убрзано капиталисања прихода. Прогресивна стопа чини слабима порески терет сношљивијим, а утиче на спречавање убрзаног капиталисања. Систем допушта ослобођење минимума егзистенције и јасно је, да одговара духу социјално-политичког начела, које је и код нас већ једна потреба.

Са економског гледишта такође је погодан. Дајући могућности слабима да ојачају, комбинован са номиналним порезом на имовину, одузима само један део прихода за рачун и циљ заједнице, остављајући пуну могућност јединкама да се и даље економски развијају и напредују. Пребацивање субјективном систему да не удовољава начелу општности није толико озбиљно, јер то недовољавање не лежи у његовом несавршенству већ у доследности спровођења виших социјалних принципа на чију је базу постављен.

Друге замерке су пореско — техничке приходе. Наш најглавнији порески обвезник — сељак — је неписмен. Напомиње се, да је он још неспособан да схвати значај и смисао овог система. Било би дефраудација и сувише, и т. д. Доиста, да је наш сељак неписмен, али зато располажемо стручним пореским органима који могу надокнадити његову неписменост, а не сумњамо да ће природна бистрина нашег сељака моћи кроз кратко време да схвати и оцени значај субјективног система. Дефраудација имамо и данас и што је жалосно, треба констатовати, оне се више појављују код писменијих него код неписмених. Знак, да се и са пореским моралом стоји на ниском нивоу. Данашње порезивање је готово без система и оптерећујући један исти порески објект троструко, држава гони обвезника на дефраудацију. Утиче на опадање морала. Дефраудација би вероватно било и по субјективном систему, али ту је ствар закона, да их он сведе на минимум.

б) Задржавањем данашње висине посредних пореза добијамо другу ситуацију. Поред њих повећати издашност непосредних пореза оптерећује се приватни доходак преко подношљиве границе. Разумљиво је, да нерационалност и нецелисходност у спровођењу штедње неће дати никакве стварне резултате и да ће државни расходи захтевати што веће оптерећење пореских обвезника. Самоуправна тела постају све мање моћна у испуњавању задатака и дужности које су примила на себе својим постојањем. Држава им излази недовољно у сусрет, а није ретка појава, да им некад не може ни изићи. Разлог је што државни апарат консумира све приходе и немоћан је да областима чини помоћи. Друго је питање, зашто је тако. Усвајањем једног субјективног система, поред позитивног посредног порезивања, по једној ниској прогресији дала би се могућност обласним телима да сама за себе, самостално, изврше порезивања по пореским објектима са пореском стопом према локалним приликама и потребама. Самоуправа добија тиме већи значај и могућност за ефикасније економско и културно подизање. Држава некад не стигне на време са својом помоћи што значи исто као да није ни помогла, некада није у могућности да тачно процени потребе извесне области. Обвезници ће лакше сносити обавезу, јер од ње виде непосредну корист. Развија се свест, да је пореска оба-

веза једна дужност и према држави, као широј заједници; и према својим локалним потребама, као ужој заједници. Свакако, да би овај начин поред других добрих страна имао и једно васпитно дејство. Порески обвезник убрзо би схватио и умео резоновати преко локалних потреба и о потребама шире заједнице. Тада пореска обавеза за њега не би била нешто „што се мора дати“ и држава узима зато „што јој се може.“

Нед. Бранковић.

Неколико напомена поводом доношења пројекта о новом Меничном Закону.

Према новинским вестима, комисија за изједначење закона завршује пројекат о новом меничном закону. Ту вест најтоплије поздрављамо, јер је већ време да се учини крај данашњем стању на пољу меничног законодавства код нас, где су на снази посебни менични прописи за предратну Србију и Црну Гору, посебни за Хрватску, Славонију и Војводину, посебни за Словенију и Далмацију, а посебни за Босну Херцеговину. Изједначење меничног законодавства код нас треба што пре провести и из разлога, што се поновно јавља тенденција, која је пре рата била тако близу остварења: да се приступи међународној унификацији меничног законодавства

Сврха је ових редака да изнесемо извесне напомене, које би требало узети у разматрање и уважање приликом израде новог меничног закона, При том ћемо се задржати код најважнијих питања.

Ту ћемо се осврнути на првом месту на

1. Питање меничног *процеса*.

Сви менични закони, који су код нас на снази предвиђају да се протест подиже преко Суда. Међутим тај начин подизања протеста знатно отежава наплаћивање меничних дугова. Да узмемо за пример Босну и Херцеговину. Ту

имаде 52 котара са седиштем суда, па се за то менице које се морају платити у местима где нема седишта суда, могу протестовати само тако, ако се судски чиновник тамо одвезе. Такве су возње веома скупе и често не стоје ни у каквом размеру са меничном свотом. Из праксе се знаде, да је било случајева, где су трошкови износили може бити 40—50% од меничне своте. Протестни трошкови су исти, радило се о меници од сто хиљада динара или о једној малој меници, па из социјалних обзира то треба изменити, пошто протестни трошкови који су несразмерно велики, погађају редовно ситни елеменат и то управо у таквом часу, када се они налазе у неприлици и кад им није могуће одговорити обвезама. Даља се национално-економска рђава страна скупог меничног протеста састоји у том, што се на опћине, где нема банака једва могу потегути менице, него се домицилирају на места са седиштем банака. То је за дужника скопчано с трошком, јер мора платити домицилијату, а тиме се слаби и ефекат протеста јер је према искуству презентовање меница у радњи дужниковој много јачег деловања, него када се то учини у страном месту. Уз то још морамо напоменути, да се у много случајева не постизава сврха, којој судски протест треба да послужи т. ј. да осигура право регреса према предшасницама. Примање протеста је тако опширно и вазано на тако многе захтеве, а ваљаност подизања протеста је овисна о тако многим моментима, да се у великом броју случајева догађају погрешке које при свем том, што су управо без икаквог правог значења, чине протест неваљаним, а права која на том протесту почивају, илузорним. Поред тога се и судски протест као и свака друга исправа може побијати чак и по његовом садржају, па му то, што би постигао судску форму не даје никакве нарочите правне заштите. То је дало повода да су се неки знаменити правници изразили против придржања протеста као увета за вршење права, која проистичу из менице. Но по нашем мишљењу протест се има задржати, али се само има модификовати, а у ком облику на то ћемо одговорити кад утврдимо како је ово питање решено у другим државама*). У Енглеској је као услов за

*) Види извештај Трговачке и Обртничке Коморе, Сарајево, о реформи меничног протеста из год. 1910.

право регреса предвиђено додуше да меница мора бити презентована и да дужник мора бити обавештен о том, да је меница заиста поднешена на исплату, али код домаћих меница протест није потребан, него је само облигаторан код страних меница, те мора бити подигнут код јавног нотара. Иначе је довољна једноставна нотификација на дан неискупљења менице. Ова се нотификација састоји у томе да орган, који подиже протест, на саму меницу забиљежи датум презентовања, одговор што га је добио од протестата, почетна слова имена јавног нотара и позив на протестни регистар. На основу ових забележака може се онда кад било издати формалан протест. Но и овај се сам по себи једноставни поступак у местима, где нема јавног нотара може надокнадити сведочанством, којим макар који домаћин или стални обитавалац општине својим потписом засведочава, да је меница поднесена на исплату, али није исплаћена.

И у Италији, где је задржан протест за употребу права регреса, тај протест могу примити осим јавних нотара и судски егзекутори. Протест се може заменити приватном декларацијом, изјавом протестата којом овај признаје, да му је меница поднесена па исплату, но та изјава мора бити регистрована код надлежног суда у року од два дана, рачунајући од њеног издања. На истим начелима почивају законски прописи и у *Француској* (§ 173. Code de commerce). *Румунски* менични закон из год. 1886. примио је потпуно менични систем *италијанског* меничног реда од год. 1882. *Белгијски* закон од 20. маја 1876. предвиђа да у општинама где нема нити сталног нотара нити судског егзекутора, месни поштански чиновник може подићи протест. Годину дана касније докинут је сасвим протест са стране нотара, па је поверено подизање протеста судским егзекуторима, а ако њих не буде или ако они не буду запречени, тада поштански чиновници и то и нижи као писмоноше подижу протест ради неплаћања. Каснији закон од год. 1879. поверава већ поштанским чиновницима женског пола да ако су навршиле 21. годину могу дизати протест у случајевима протеста ради непримања.

У Немачкој је законом од 1908. уведен поштански протест тако да уз нотара и судског чиновника и поштански чиновник може примати потпуно правоваљане протесте ради

неплаћања менице. Подједно је уведено да се такав протест (а највећи проценат протеста се и диже ради неплаћања) може писати на самој меници или на листу спојеном са меницом (алонжи), а не више на посебној исправи. Према извештајима из привредних кругова из Берлина подизање протеста путем поште потпуно је уродило повољним плодом.

Према горе цитираним примерима требало би да се и код нас законом предвиди, да се преко поштанског уреда могу подизати протести ради неплаћања. Посматрања која су у Енглеској, Белгији, Италији и Немачкој увођењем ове новине довела до појефтињења протеста биће свакако код нас, код наших сиромашних прилика још од већег значаја, а ваља нарочито нагласити, да би увођењем поштанског протеста све опћине, где има поштански уред од једном и скоро без икаква трошка тим биле привучене у менични промет. Тим би меница у трговачком промету добила проширену употребу, а солидан акцепт популарност. Као максимална свота до које би се могао подићи протест путем поште могло би бити дин. 15.000.—, јер ако би била свота већа, онда би евентуално поштанска управа била мање спремна да вристане на ову задаћу.

Надаље би требало учинити измену законских прописа о протесту у толико да се протест ради неплаћања забележи на самој меници или алонжи, а да изостане дословно преписивање менице и свих забележака на њој. Садржај протеста би се требао ограничити на име и фирму онога који протестује и протестата, кратку белешку о неуспешности подношења менице на исплату, забележбу места и датума презимања протеста и евентуалне почасне исплате. То би требало провести из разлога, јер је данашњи поступак код подизања протеста не само скуп, него и врло сложен и опасан по правну сигурност. Садашњи пропис да садржај менице буде прописан и од речи до речи унесен у регистар има ту сврху, да се идентичност протествоване менице осигура сваке сумње. Но ова сврха би се са много више сигурности постигла, кад би се напустило преписивање менице са свим њезиним нечитљивим индосаментима и забелешкама, те кад би се текст протеста бележио на самој меници или на алонжи. То би било добро за то, јер се управо код преписивања

текста менице поткрадају грешке у писању па тако постаје често сав поступак неваљан. То би требало нарочито завести, ако се усвоји принцип протеста путем поште, јер се могу подчиновницима и писмоношама у пошти дати једноставна и лако схватљива упуства, која се могу механички лако извршавати.

Надаље би требало овластити чиновнике, који дижу протест да имају и право и дужност да примају исплату меничне своте, а да издају квитирану меницу. Ово питање, да ли чиновник који подиже протест има право и дужност да на место меничног веровника прима понуђену му исплату још је *de lege lata* нерешено у меничној литератури. Но *ratio legis* меничнога закона на то сигурно даје позитиван одговор. Протестни чин не може никада бити сам себи сврха, па интерес свију фактора који имају удела код менице тражи, да свака меница буде исплаћена, па било то у најзадњем часу. Оваквим решењем тога питања протестни би чин извршио своју праву задаћу.

Место протестног регистра било би довољно сачување хронолошки пореданах преписа. Уношење протеста у протестни регистар води до потешкоћа и завлачи предавање протестне исправе судионицама. Судски чиновници и иначе врло запослени, не могу без отезања на време провести у регистар примљене протесте, него се то ради обично тек после, а тим пре онда долази до грешака у писању. Укидање регистра и само сачување протестних преписа сложених према таквим бројевима, сасвим је довољно, па би одузело судским чиновницима посао, који се свуда сматра теретним и немилим. Надаље би требало предвидети да се грешке, које би настале код састављања протестне исправе, ако нема сумње у идентитету, могу исправити и то накнадно све до предавања исправе. Исправак треба само као такав назначити и потписати се. Овим је прописима омогућено за старије чиновнике да ваљано контролишу протесте примљене од нижих чиновника.

Данас код тзв. неуспелих протеста (*windprotest*) треба да чиновник који подиже протест, све одреди на основу чега би се према стању ствари могао пронаћи протестат. Безуспешност тога покушаја треба да буде забиљежена на протесту. Прописи садашњег меничног закона доводе до најне-

практичнијих последица. Тако је на пр. абсурдан §. 91. меничног закона за Босну и Херцеговину, према коме се само онда сматра као доказано да се радња или стан протестата не може пронаћи, ако се судски чиновник о том усмено обавести код месне полицијске области, па и то не имадне успеха. Данас се сваки судски чиновник мора распитивати чак и онда, кад му је унапред познатно што ће му Полицијска област одговорити. За то би требало препустити увиђавности чиновника који подиже протесте, да он извиди како ће пронаћи радњу односно стан протестата, а не да се мора за то распитивати код месне Полиције. То вреди нарочито, ако се усвоји начело да протесте могу подизати и поштански чиновници. Они ће сигурно на веома згодан начин разумети како се може пронаћи протестат.

Надаље би требало да отпане обвеза поседника менице да мора протестовати домицилирану меницу, ако жели да добије наплату менице од акцептанта. У најмању руку не би требао домицилијат као власник менице да буде код доспелости менице обвезан на декларациони протест. Тиме би отпало неоправдано разликовање домицилираних меница од меница са одређеним местом за исплату, а с тиме и све односне последице.

Подједно би требало да се не само протест ради неплаћања него и све друге врсти протеста ограниче на забиљежење само неопходно нужних чињеница и то из разлога, што посматрања која су довела до предлога ради поједностављења меничног протеста вреде не само у погледу протеста ради неисплате, него и за друге врсти протеста.

II. Ушлицај више силе на менично-правне чине.

По § 41. меничног закона за Б. и Х. да се могне вршити регрес против издатника и индосанта у случају изостале наплате мора се

- 1) меница презентовати на плаћање,
- 2) мора се протестом који се благовремено подигне доказати да је меница презентована, а да се плаћање није постигло. Подизање протеста је могуће на дан плаћања, а може се обавити најкасније други радни дан иза дана плаћања. Ако се благовремено ови менично-правни чини не предузму губи

се право регреса против издатника и индосанта. По § 43 овога закона, домицилиране менице се морају презентовати код домицилијата или ако он није наведен, код самог трасанта и то на оном месту, где је меница домицилирана, а изостане ли плаћање, онда се мора тамо протестовати. Пропусти ли се благовремено подизање протеста тим се губи менично право не само против издатника и индосанта него и против акцептанта. Но може се лако десити да је за поседника менице врло тешко, или шта више и немогуће вршење ових чина, који су предвиђени у меничном закону. Тако је н.пр. меничним веровницима за случај мораторијума у страним државама законом о мораторијуму онемогућено да меницу благовремено предложи на плаћање и да подигну протест због неплаћања. Није боље ни оним веровницима, чији се менични дужници налазе у оној земљи, где додуше није проглашен мораториј, али где је подизање протеста скопчано с великим потешкоћама и каткад и с опасношћу по живот. Помислимо само на онакове случајеве, ако се дужник налази у забитним крајевима где хара колера! Тако би према садашњим одредбама меничног закона менични веровници, ако им дужници бораве у горе споменутим крајевима, изгубили своје регресно право против индосанта и против трасанта, а ради ли се о домицилираним меницама, тада би изгубили и право против акцептанта. Овај правни однос је од штете по трговце, који продају робу на кредит у те крајеве, јер док су до сада повукли меницу на дужника за куповну цену и есконтвали је у банкама, то је сада немогуће, јер се банке сада ради мораторија устежу да узимају такве менице, пошто им се чини да је у опасности њихово право из менице против индосанта и трасанта.

На међународној конференцији у Хагу, одржаној у јулу 1912. у циљу унификације меничног законодавства, на којој су биле утаначене предоснове за споразум о јединственом уређењу меничног права, донесене су одредбе о менично-правним последицама више силе. Практична вредност овакових одредаба дошла је до изражаја већ за неколико месеци иза те конференције и то за време балканских ратова 1912. и 1913. Према тим одредбама не губи право регреса онај поседник менице, који је ради неотклониве запреке или више

силе спречен да на дан доспелости презентује меницу на плаћање и подигне протест ради неплаћања. Он нема више права да одмах тражи регрес против свога предника, него мора чекати док запреке нестане, али мора на сваки начин писмено обавестити свога индосанта о запреци, која је настала, те мора на меници или на алонжи приметити да је ту обавест учинио, затим мора навести дан обавести и то својим потписом потврдити. Сваки предник којем је ова обавест учињена, мора опет свога предника писмено обавестити и то иде све до издатника менице. Пропустили ову обавест, дужан је накнадити штету. Предници се дакле обавешћује да им прети опасност, да ће се од њих тражити регрес, па је њихова дужност да се спреме да даду регрес. Отпадне ли та запрека у року од 30 дана, поседник менице мора накнадно испунити услове регреса т.ј. меницу поднети на плаћање и подићи протест ради неплаћања. Траје ли запрека дуље од 30 дана пошто доспије меница, поседник менице је овлаштен да без икаквих даљих корака узме регрес, а да није на то присиљен да меницу презентује на плаћање или да подигне протест ради неплаћања. Оваковим одредбама су заштићена права поседника менице и предника, јер поседнику менице остаје право регреса и ако га може тражити тек 30 дана иза доспелости, а за предника не настаје ненадана обвеза да плати, него има у року од 30 дана времена да се за то спреми и да скупипотребни новац. Овакве су одредбе сада предвиђене већ у многим меничним законима, те је на сваки начин потребно да буде таква одредба и код нас.

III. Надаље је врло важно питање *у колико се магу менично обавезати особе, које не знају или не могу писати.*

Према § 94. закона, који вреди за Босну и Херцеговину менична очитовања, која место потписа садрже крст или други знак, имају само онда меничну снагу, ако су ти знаци судски оверовљени. Сврха је ове одредбе та, да судија поучи оне који не знају читати и писати о обавезама које на тај начин преузимају. До сада су се чули врло чести приговори против ове одредбе, којом је код нас — с обзиром на велики број аналфабета — отежано узимање меничног кредита, јер се меничним обвезницима који бораве далеко од седишта суда с

трошком скопчан долазак на суд, и поред тога плаћање пристојби за легализацију још више поскупљује кредит. Но ова одредба и иначе не одговара својој сврси пошто се због прептерећености судова потписници менице редовно не упућују у обвезе које преузимају, него се оверовљење ових знакова врши на највећој хитњи. За то је била пре рата пракса код новчаних завода у Босни и Херцеговини, да они који не знају писати, пред двојицом сведока ставе на меницу крст односно отисак прста. Кад се је у год. 1913. у Босни и Херцеговини радило на измени меничног закона, тада су се интересенти изјавили за то, да се то фактично стање и санкционише. Питање је само да ли би у том случају били довољно заштићени од искоришћавања они који не знају читати и писати, а желе се послужити меничним кредитом, а с друге стране да ли би повериоци били осигурани да они, који би ставили крст или други знак на меницу не пореку да то од њих потиче; одговор је нато свакако позитиван. По оног, који тражи кредит била би ова одредба повољна, јер би му кредит био јефтинији, пошто би му отпале пристојбе за легализацију и долазак пред суд, а он би боље био упућен у своје обвезе, јер ће као сведок фунгирати већином чиновник банке, који ће га обавестити о обвезама које преузима. Исто би овакове одредбе биле од користи и по повериоца, али само у случају ако се усвоји да они који не знају писати немају на меници метати крст, него да имају стављати отисак од прсти, јер је неуком утврђено, да се истоветност отиска прстију може много сигурније утврдити него истоветност потписа. За то би требало у новом меничном закону предвидети да се сматрају ваљаним она очитовања, која су учињена отиском прстију пред двојицом сведока.

У савезу с тим требало би донети одредбу, под којим условима може оно лице, које не може писати, дати другом лицу пуномоћ да врши у његово име менична очитовања. По нашем мишљењу то је свакако потребно, јер се може догодити да поједина лица, макар и знала писати, ради болести или ради ког физичког недостатка, не могу ставити потпис или рукознак на меницу. За то би требало предвидети да и опуномоћени може потписати меницу за свог манданта, али само на основу посебне пуномоћи, која садржи нарочито овла-

штење мандатора да може вршити у име опуномоћитеља меничне чине. Но да се не би одатле чиниле злоупотребе нужно је да та пуномоћ која садржи тачне односе између опуномоћеника буде истављена пред двојицом сведока или легализованој исправи.

IV. Обећање камата.

Према садашњим меничним законима, који су код нас на снази не може се у меницу уврстити обећање камата. Ако се оно на меници садржи сматра се да није написано. Но та одредба не одговара више потребама трговине. Често се утачује да се куповина плати у извесном времену пошто роба стигне на опредељено место, а да се дотле сносе камате. Пошто се време, кад роба стиже на одређено место не може тачно унапред одредити, није продавац у стању ако на куповину повуче меницу, да камате уврсти у дужну своту. Хашки нацрт га овлашћује да изда укамаћену меницу, ако меница гласи по виђењу или на извесно време иза виђења, па би то требало предвидети и код нас. То дакако не вреди код меница, где је одређено време доспелости, јер се ту могу камате унапред урачунати и прибити меничној своти па зато ту није потребно допустити обећање камата, те би се у том случају ознака камата сматрала као да није написана.

V. Заложни индосамент.

У меничном закону, који је на снази у Француској предвиђена је установа тзв. *заложног индосамента* који делује само као прокура — индосамент, јер менични обвезници могу држатељу залога ставити само такав приговор, који имају и према индосантима. Међутим према оним меничним законима, који не познају заложни индосамент, залагање менице се обавља на тај начин, да заложитељ преда меницу и то путем потпуног индосамента. Тим се држатељу залога омогућује да тражи своје право из менице и да меницу ваљано даље преда. Но то не одговара нарави залога ни интенцијама странака, за то је много згоднији заложни индосамент.

VI. Тзв. нејрихвјатива итраја.

Менични закони, који су на снази код нас стоје на принципу тачног (промптног) акцептовања: чим се меница пред-

ложи на прихват, трасат се мора изјаснити да ли меницу прихваћа или прихват ускраћује. Хашки нацрт напушта овај принцип и дозвољава трасату рок премишљања. Исти дозвољава издатнику менице право да забрани да се меница предложи на прихват. Потреба кредита оправдава ову забрану. Трговци који немају персоналног кредита морају се служити ескомптовањем тражбина из књига. Ако трговац дадне своје римесе на ескомпт, то се може догодити да купац неће римесе акцептовати, а продавалац га неће на то силити из страха, да не оде његовом конкуренту. Многи се дужник устручава да меницу прихвати, али ће је хонорисати кад меница доспије. За то је потребно да се омогући да трговац повуче о свом трошку такову меницу која се даје дужнику, а он је не мора акцептовати.

VII. Регрес.

Менични закони, који су код нас на снази, познају регрес ради неисплате и регрес за сигурност. Међутим Хашки нацрт не познаје регрес за сигурност, него предвиђа да се регрес ради неисплате може тражити и пре доспелости и то у случају не само ако трасат одн. прихватник постане неспособан за исплату (падне под стечај, обустави плаћање, ако сврха ради које тражбине остане без успеха), него и тада ако падне под стечај издатник трасиране менице код које је забрањено предлагање на прихват. Док се према садашњим законима подизањем регреса за сигурност проузрокују велике потешкоће, тиме што се веће своте дижу из промета, те за дуље времена леже везане у судском депозиту, овом новом одредбом у Хашком нацрту омогућује се индосантима који исплаћују меницу, да са своје стране опет узимају регрес и да у кратком времену опет добију исплаћену меничну своту, па би требало да то буде предвиђено у нашем новом меничном закону.

VIII. Коначно ћемо се још дотаћи и питања пасивне меничне способности. Принцип је свих меничних закона, који су код нас на снази, да се меницом може обвезати свако, ко се може уговором обвезати. Но међутим тај принцип познаје извесна ограничења. Према § 1. меничног закона, који је донесен год. 1883. за Босну и Херцеговину, менично

способан је био само сваки трговац. Но тај је закон промењен 5. децембра 1911. те је од тада менична пасивна способност ограничена само у погледу жена и то „на оне, које су трговкиње и уписане у трговачком регистру, или ако самостално воде неки обрт.“ Менични закон, који вреди за крајеве који су подпадали под Аустријско царство, дакле за Словенију и Далмацију, проглашује менично неспособним како активне тако и пензионирани официре и момчад. То чини и српски закон за војнике сталног кадра. Надаље српски закон изузима из меничне способности сељаке, који се занимају ратарским пословима, затим жене удате и малодобне, ако за то немају прописног одобрења. Закон који вреди за Хрватску и Војводину даје непунолетним само онда пасивну способност „ако обрт терају“, а женама само онда „ако су пунољетне, ако су навршиле 24 годину живота“ што је после промењено на 21 годину живота.

Сврха ограничења меничне способности сељака и жена била је та, да се стане на пут опасном задужењу, које се је најлакше могло дешавати помоћу менице. Међутим сва ова ограничења су се показала бескорисна, јер и ако се сељаци и жене искључују из меничне способности тим им се не одузима могућност да се на други начин обвежу, тако н. пр. путем обвезница и других приватно-правних исправа, за које вреди исти мандатни поступак као и за менице. С друге стране се таквим ограничењем једном читавом сталежу, који се бави ратарским пословима или читавом женском свету, одузима могућност да се служе најповољнијим кредитним средством и то само из разлога да се заштите они, који би злоупотребљавали менични кредит. За то би требало усвојити принцип да буде менично способан сваки онај, који се може уговором обвезати без разлике сталежа и рода. Једино би у погледу малодобника као и лица, која се налазе под скрбништвом требало одредити да преузимање меничне обвезе преко њихових заступника зависи од одобрења надтуторствене области.

Сарајево 1-I-1926.

Д-р Војислав Бесаровић.

Проблем вишеструког опорезивања на Трећем Конгресу Међународне Трговинске Коморе.

Питање вишеструког опорезивања, терориски узевши, постојало је и пре рата. И пре рата, сопственик извеснога прихода или наследник био је изложен неправди, да му више држава опорезу исти приход или исто наслеђе т.ј. да један и исти порески објект буде опорезован са више страна, од више држава.

Познати холандски стручњак за ово питање, професор Dr. J. Ph. Suyling вели: „Пошто је свака држава слободна да сама по својој вољи и потреби регулише своје право на убирање пореза, лако се може догодити да рецимо један индустријалац, енглески поданик, који има једну фабрику у Француској, а њене производе извози у Сједињене Америчке Државе, мора да плаћа порез на своје приходе свакој од споменуте три државе. Али то не би још било ни страшно, када би га свака од ових држава опорезовала само за један део тих прихода. Међутим, Енглеска, земља његовог домицила, рачуна свој „income-tax“ на целокупне његове приходе, а Француска и Сједињене Државе, да би одредиле суму пореза која им припада, узеће у рачун можда делове прихода који у великом степену надмашују суме стварно заслужене на њиховим територијама.“

Потпуно сличан случај може да се догоди и са наслеђем (н. пр. енглески поданик живи стално у Сједињеним Државама а наследи имање у Француској).

Државе су одувек биле потпуно слободне да искључиво по својој вољи и потреби одређују своје пореске системе и пореска законодавства и зато је, као што рекосмо, теориски узевши, ово питање, вишеструког опорезивања постојало и пре рата, и постоји од давних времена.

Оно пак постаје актуелно па и акутно тек после рата и то из три разлога:

1). Јер су порески терети после рата у свима земљама постали страховито велики, те се ова појава (вишеструко опорезивање) осећа теже него икад раније;

2), Јер се производња налази после рата мање више у свима државама у веома тешким, критичним приликама, те

јој та појава (мислимо на опорезивање прихода) утолико тежа пада;

3). Јер је међународна сарадња и прелаз капитала из једне земље у другу постало *conditio sine qua non* привредне обнове света и појединих држава, а вишеструко опорезивање преставља у томе погледу једну велику сметњу, знатно отежава ту сарадњу, јер јој у врло великоме степену умањује, па и угрожава, рентабилност.

О принципима правичности, права и морала да и не говоримо. Вишеструко оперезивање једнога и истога порескога објекта од странс више разних држава, и то до абсурдности високим порезима, преставља без сумње неправичну, противправну и неморалну радњу.

Из свих тих разлога Међународна Трговачка Комора од свога постанка стално одржава ово питање на своме дневном реду, проучава га и труди се да му нађе повољно решење.

На своме оснивачкоме Конгресу (1920. год) Међународна Трговачка Комора усваја једну резолуцију у којој тражи; „Да се што пре склопе споразуми међу владама савезничких држава, да би се избегло да појединци, или друштва, који припадају једној држави, плаћају више пута порез на један и исти приход.“

После тога се оснива један специјалан Одбор у Комори за ово питање. Он се њиме озбиљно и детаљно бави, и подноси Лондонскоме Конгресу (1921. год.) свој исцрпан извештај. На основу тога извештаја, Лондонски Конгрес усваја у својој резолуцији следаћа четири принципа:

1. У погледу пореза на приходе зарађене у једној земљи, без обзира на њихов извор (непокретности, покретности, професије), свака држава би требала једнако да поступа према свима пореским обвезницима, без обзира да ли су они њени грађани или странци, да ли станују на њеној територији или не.

2). У погледу пореза на приходе зарађене у некој страниј земљи, без обзира на њихов извор (непокретности, покретности, професије), свака држава би требала једнако да поступа према свима лицима обвезаним на плаћање овога пореза (грађани или странци, њени становници или становници страних држава); за ову категорију прихода, ако их је немогуће пот-

пуно ослободити, треба установити велику редукуцију, пошто су они већ опорезани у земљи свога порекла; овај се принцип већ примењује у извесним земљама (н. пр. у Белгији где ова редукација износи 80%, и у Сједињеним Државама где је ослобођење од пореза у случају реципрочности тотално).

У погледу прихода који се примају у једној земљи, али су делимично или потпуно зарађени на страни, требало би применити исти принцип редукације на онај део прихода који је зарађен на страни.

3) У погледу глобалног пореза на укупни доходак свих категорија (непокретности, покретности, професије), желети је да држава опорезује странце који станују на њеној територији само на приходе који су у њој зарађени, изузимајући приходе зарађене у другим земљама.

4) Желети је да се предњи принципи примењују како на физичке тако и на правне личности“.

После тога Одбор наставља своје радове под председништвом професора Suyling-а, имајући у виду нарочито две директиве: с једне стране конкретизовати у остварљивије формуле главне принципе, које је поставио Лондонски Конгрес, и с друге искористити у великом степену све нове чињенице које би се могле појавити у фискалним законодавствима разних држава.

Тако му је Римска Конвенција од 1921. год, склопљена међу државама — наследницама Аустроугарске по питању вишеструког опорезивања, дала доста корисних сугестија. Исти је случај био и са „Revenue Act“-ом Сједињених Држава од 1922. год. по коме се признаје странцима који станују у Сједињеним Државама право, да им се од пореза одбије сума коју већ плаћају у другим државама из којих црпе своје приходе, под условом да и земља дотичних странаца призна исту олакшицу америчким грађанима.

1923. године Одбор подноси Римском Конгресу опширан извештај о своме раду и предлаже неколико резолуција којима је био главни циљ да изнесу извесне техничке и детаљне предлоге не толико у погледу укидања, колико у погледу олакшавања терета вишеструког опорезивања. Међутим поједине делеције на Конгресу нису се могле сложити по њима, и тако су оне враћене Одбору на поновно проучавање.

После тога Одбор наставља своје радове или тачније речено мења правац свога рада напуштајући за сад идеју детаљних конкретних предлога, и ограничавајући се искључиво на проучавање и разрађивање извесних општих принципа у правцу потпуног укидања вишеструких пореза.

Паралелно са овим радом Међународне Трговинске Коморе иде и рад Лиге Народа. Фебруара 1921. год. Лига Народа именује четири финансијска стручњака, виђене универзитетске професоре с молбом да јој поднесу свој стручни научни реферат по питању вишеструког опорезивања.

Добивши тај реферат у марту 1923. год., Финансијски Одбор Лиге Народа, у жељи да чује мишљења и пореских извршних органа, позива поједине владе да јој испошљу своје административне стручњаке ради даљег проучавања овога питања. Тако је постао т. зв. Одбор Званичних Стручњака (доцније назван Одбор Техничких Стручњака) са задатком да са своје тачке гледишта проучи онај реферат научних стручњака.

Али Лига Народа се ни тиме не задовољава, него жели да чује мишљења и заинтересованих пореских обвезника. Стога 3. априла 1924. год. она позива Међународну Трговинску Комору да испошље једну своју делегацију у Женеву, која би изложила Одбору Техничких стручњака гледиште Коморе као претставника пореских обвезника. Комора је наравно врло радо примила овај ласкави позив, и сарадња међу Комором и Лигом Народа била је врло интензивна и неоспорно корисна. У томе погледу од нарочите је важности било присуство Léon Dufour-а, Секретара Финансијског Одбора Лиге Народа на овим седницама Комориног Одбора за вишеструко опорезивање.

Марта 1925. год. Одбор Техничких Стручњака Лиге Народа објављује резултате свога двогодишњег рада у виду резолуција. Налазећи се пред овом важном чињеницом, Коморин Одбор за вишеструко опорезивање нашао је за сходно да сву своју пажњу сконцентрише на те резолуције, те је и Бриселски Конгрес своје резолуције по овоме питању везао за те резолуције Лигиних Техничких Стручњака. Тако су у истини резолуције Бриселскога Конгреса по питању вишеструког опорезивања стварно, па и формално, анализа и критика резолуција Лигиних Техничких Стручњака.

Да би се дакле разумеле резолуције Бриселскога Конгреса по овоме питању, неопходно је знати резолуције Лигиних Стручњака. Стога ћемо и ми, као што је то учинила и Међународна Трговинска Комора у својој публикацији резолуција Бриселскога Конгреса, упоредо објавити и једне и друге резолуције. За што лакше разликовање једних од других, резолуције Бриселскога Конгреса су штампане курзивом.

Те резолуције које је Конгресова Секција за Финансијска питања детаљно проучила у својим седницама, и које је Конгрес на својој завршној седници од 26. јуна једногласно усвојио, гласе:

„Да би изразио своја гледишта по питању вишеструког опорезивања, Конгрес Међународне Трговинске Коморе смањрао је за сходно да узме као основу за те резолуције Техничких Стручњака Лиге Народа објављене у марту 1925. год.

Конгрес искоришћује ову прилику да изјави да смањра, да је вишеструко опорезивање штејно нарочито с тога, што пада на терет пореског обвезника или државе — дужника.

Да би се избегло вишеструко опорезивање, Конгрес смањра, да је потребно унећи у ове фискалне системе јасну и очигледну разлику између стварног пореза (или приреза), који погађа приход у месту његовог порекла, и личног пореза (или приреза), који погађа приход у месту домицила пореског обвезника. Понаособ пак Конгрес смањра, да би подвођење важнајих категорија личних такса под принцип порекла значило побркаћи личну порезу са стварном и на тај начин створити једну врсту двоструког опорезивања, које се тешко може исправити, било накнадним редуцирањем, или двоструким конвенцијама.

I. Стварни или седуларни порези.

(Резолуција Техничких Стручњака Лиге Народа):

У главном експерти признају да једино држава у којој се налази извор прихода има права да убира стварне или седуларне порезе. Они су узастопно применили овај принцип на разне приходе:

А) Ноепокретности (терени и зграде): порезе на ефективни или претпостављени приход од непокретности наплаћује држава у којој се имања налазе;

Б) Пољопривредна предузећа: исто правило;

В) Индустијска и трговачка предузећа:

1. Када једно предузеће развија сву своју делатност само у једној земљи, мора се сматрати да се извор прихода налази у тој земљи, без обзира на народност сопственика предузећа. (Резолуција Конгреса Међународне Трговачке Коморе:)

Конгрес одобрава §§ А., Б. и В. тач. 1.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

2. Ако се предузеће налази у једној држави а има у другој филијалу, сталну индустриску или трговачку своју установу или сталног преставника, свака од тих држава може да опорезује део чистог прихода који је остварен на њеној територији. С тога финансијске власти заинтересованих држава могу да траже од пореских обвезника опште и специјалне билансе, као и сваки други доказни докуменат.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Конгрес се слаже са принципом поделе добити садржаним у § В. тач. 2., сем у случају опорезивања од стране државе у којој не постоји право индустријско или трговачко предузеће; понаособ пак представништво које није саставни део предузећа и чија се сва зарада састоји у заради на комисион треба да је ослобођено од пореза у земљи где се налази, сем чисте добити самога представника.

Ово гледиште Конгреса може се тачније изразити следећом цивилизацијом § В. тач. 2.:

Ако предузеће има свој домицил у једној држави онако како је то дефинисано у IV одељку, а у другој држави право трговачко или индустријско предузеће које је развило стварну делатност, свака од тих држава може да опорезује део чистог прихода, али само онај део који је произведен на њеној територији. У ту сврху финансијске власти сваке од заинтересованих држава могу да траже од пореског обвезника све врсте доказних докумената, али само оних која су потребна, да би се одредила зарада која се односи на послове остварене на територији додичне државе.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

а) за бродарска предузећа, жељезничке компаније прекоморске каблове, ваздухопловне компаније и електричне централе принцип поделе треба применити пропорционално према

заради оствараној у појединим државама, под условом да у дотичној земљи постоји нека права установа (канцеларија), агенција, филијала), која је развила стварну делатност, наравно не подразумевајући под тим, н. пр. у случају бродарских предузећа, обична пристаништа.

Ипак, када се тиче поморских бродарских предузећа, а с обзиром на специјалан карактер њихове делатности и с погледом на тешкоће проверавања њихове зараде, нарочито када споменута предузећа распростиру своју активност на више замаља, експерти дозвољавају извесно одступање од изложеног принципа утолико, што би порез могла одређивати, под условом реципроцитета, земља у којој се налази стварно средиште предузећа.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Пошто су принципи који се односе на предузећа поменућа под В.-2 а. у првом параграфу исто као и принципи који су назначени под В.-2, Конгрес не види разлога из ког би се посветио специјалан параграф предузећима поменућим у првом параграфу В.-2 а.

С обзиром на специјалан карактер активности бродарских поморских предузећа, и с погледом на тешкоће проверавања њихове зараде у пракси, Конгрес одобрава у принципу предлоге стручњака који се односе на ова предузећа. Међушим, како зараде поморских бродарских предузећа проистичу од транспортовања по учини, Конгрес сматра да је принцип опорезивања тих зарада у земљи којој припада бољично предузеће или бродовласничка фирма требало нагласити одвојено, у позитивном облику, а не тек на посредни начин.

Стога Конгрес препоручује:

За поморска бродарска предузећа, а с обзиром на посветио специјалан карактер њихове активности, и с погледом на тешкоће проверавања њихове зараде, порез од њих треба да убира једино земља којој припада предузеће или бродовласничка фирма.

Дошле пак, умољавају се све владе да у најкраћем року и у што ширем обиму закључе двостране конвенције у смислу узајамног ослобођења бродарских поморских предузећа од пореза.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

б) Осигуравајућа друштва. — Принцип поделе односи се и на зараде остварене помоћу једног агента за осигурање који у истом месту заступа више таквих друштава.

в) Банке. — Исти принцип поделе, изузимајући операције које банка врши у некој другој земљи, у колико су те операције само есконти и предаја новца.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

У погледу параграфа В.-2 б. и в. Конгрес је мишљења да принцип који би се односили на осигуравајућа друштва и на банке треба да буду исти као и они изнети у параграфу 2. за остала предузећа.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

Г) Хипотекарни кредити. — Држава у којој се налазе непокретности једина би требало да има право да наплаћује седуларне порезе на хипотекарне кредити.

Д) Тантијеме чланова Управе. — Овај порез има права да наплаћује она држава у којој се налази фискални домицил друштва.

Ђ) Принос од рада. — Порез треба да наплаћује држава у којој се обично врши радња или професија, сем случајева о којима државе треба да склопе између себе специјалне конвенције а који се тичу радника у близини граница или лица која врше професију, службу или занат покретно.

Е) Покретне вредности, депозити и текући рачуни. — На интересе:

1. Јавних фондова и облигација које издају друштва или друге правне личности;

2. Депозита и текућих рачуна, може у принципу наплаћивати седуларни порез држава у којој се налази домицил дужника, али стручњаци препоручују да се конвенцијама предвиди, специјално на основу заклетве а уз све потребне мере предострожности противу преваре, повраћај или ослобођење пореза на хартије од вредности, депозите или текуће рачуне који припадају лицима са домицилом у страни држави, или искључиво или делимично опорезивање од стране државе у којој се налази домицил поверилаца.

Под јавним фондовима се разумеју хартије од вредности које су издали држава, покрајине или окрузи, општине и јавне установе прописно конституисане.

У погледу интереса депозита и текућих рачуна дужник може евентуално да одреди које ће предузеће или филијала плаћати ове интересе.

Исто ово правило важи и за седуларне порезе на дивиденду који падају на терет акционара, имајући у виду наравно да овде нису у питању порези на индустријске и трговачке зараде о којима је било речи у ранијем параграфу В.

Ж) Разни кредити и доживотне ренте. — На интересе осталих кредита који нису напред споменути, као и на доживотне ренте, право на наплату седуларног пореза имаће државе у којој се налази домицил повериоца.

Дефиниција домицила у овоме случају иста је као и она која је већ узета за општи порез на укупни доходак.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Конгрес одобрава параграфе Г., Д., Ђ., Е. и Ж.

II. Лични порез на укупни доходак.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

1. У принципу држава домицила може једина да наплаћује општи порез на доходак т. ј. евентуални прогресивни порез на укупни доходак пореског обвезника, без обзира на извор тога дохотка.

2. Када, из извесних нарочитих разлога, друга нека држава, дакле сем државе домицила, сматра за потребно да разреже општи порез на укупни доходак који се тиче прихода проистеклих из једног или више извора на њеној територији, требало би, када год је то могуће, да заинтересоване државе закључе двостране конвенције да би се избегло вишеструко опорезивање. У приходе који на овај начин могу бити опорезани спадају: а) приходи од непокретности, б) приходи од пољопривредних, индустријских и трговачких предузећа изузимајући дивиденде.

3. Која су тачно сретства којима се може спречити вишеструко опорезивање, — то питање треба да буде предмет специјалних расправа међу заинтересованим државама, али увек водећи рачуна о приликама и о природи обостраних фискалних режима. Ипак стручњаци назначују две методе које могу бити од користи државама које би хтеле да израде конвенције ове врсте:

А) Одбити од општег пореза на укупни доходак у земљи домицила:

а) или порез који би се убрао када би се наплаћивао једино на приходе који се изузимају и који су добивени у појединим другим земљама;

б) или порез који је стварно плаћен у страниј земљи на споменуте приходе; овај одбитак може се ограничити на онај који је предвиђен у предњој тачци а).

Да не би порески обвезник чији сав приход долази из иностранства избегао свако плаћање пореза у држави свога домицила, у сваком случају потребно би било да споменути одбитак буде ограничен на један извешан део пореза у корист државе домицила.

Б) Опорезати у земљи приходовог порекла само један део у њој остварених прихода, пошто је други део опорезан у земљи у којој порески обвезник има свој домицил, али по стопи која би важила за целокупан његов приход.

4. Сличне мере би се могле предузети или изнимке одобрити у држави приходовог порекла путем двостраних конвенција и у случају вишеструког опорезивања које би се појавило услед тога, што истодобно постоји општи порез у земљи домицила и седуларни порези у земљи порекла.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Очекујући пошћуно усвајање принципѧ поствљеног у ѧараграфу 1. одељка II резолуција Сћручњака Лиге Народа, а с обзиром на поствојеће сћање фискалних законодавсћѧва разних земаља, Конгрес смаћра да решења која су ѧредложили Сћручњаци Лиге Народа да би се избегло вишесћруко оћорезивање у ѧогледу ѧореза на укућни доходак заслужују да буду ѧрихваћена.

III. Сћални ѧорези на целокућну имовину или кѧићал и наследне сћаксе.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

Правила која су усвојена за општи порез на укупни доходак могу се применити *mutatis mutandis* и на сталне порезе на целокупну имовину или капитал, као и на наследне таксе.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Конгрес смаћра да ѧићања о којима је у овоме III одељку реч не сћадају у његову надлежностћ.

IV. Фискални домицил.

(Резолуција Т. Стр. Л. Н.:)

I. Фискални домицил физичких лица.

A) Општи порез на укупни доходак.

У погледу општег пореза на укупни доходак сматраће се као држава домицила она држава, у којој порески обвезник обично обитава, подразумевајући то у смислу једнога сталнога пребивалишта.

Ако порески обвезник има станове (пребивалишта) у више држава, или у њима борави не само изузетно, свака од тих држава може да убира општи порез; али да би се избегло вишеструко опорезивање, желети је да те државе усвоје један специјалан критериј за опорезивање, или да пристану на пропорционалну поделу пореза.

Државе имају увек одрешене руке да опорезу своје поданике на један део било глобалнога прихода, било имовине или капитала, који није опорезан по правилима напред изложеним.

B) Наследне таксе.

Као држава домицила за наследне таксе сматраће се она држава коју је *de suis* у тренутку своје смрти изабрао за стално место пребивања с очитом намером, да је као такву и задржи.

Државе које не би биле у стању да приме у целости ову дефиницију задржаће своје унутрашње законодавство. Ако би услед тога настао случај вишеструког опорезивања, да би га избегле, државе би могле уговорити да се порез равна било по поданству, било по месту главног предузећа, или пак да пристану на одбитак пореза.

II. Фискални домицил друштава или правних личности.

Право на убирање пореза припада оној држави у којој се налази правно седиште друштва, или, ако то није у исто доба и стварно средиште друштва, онда она држава у којој се то средиште стварно налази.

(Резолуција Конгреса М. Т. К.:)

Конгрес одобрава IV. одељак тач. 1. (фискални домицил физичких лица) и тач. 2. (фискални домицил друштва или

правних личности), али ипак сматра француски текст погоднијим од енглеског.*

Сем тога Конгрес одобрава предлог стручњака, који су прихватили Финансијски Одбор и Савет Лиге Народа, а који се односи на употребу, да Лига Народа сазове једну Конференцију Техничких Стручњака на широј основи, да би се припремио један пројект конвенције којој би био циљ, да се горњи принципи приведу у дело.

Конгрес упућује Управу, да горње резолуције достави појединим Владама и Лиги Народа.

Сем тога Конгрес решава да Одбор за Вишеструко ошорезивање продужи свој рад према потреби.

С. Мародић.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА.

Стање Народне Банке.

На Сретење, 15. ов. м. свечано је освећена нова зграда Народне Банке. У овом историјском и значајном чину суделовали су Кнез Павле, Патријарх, скоро сви чланови Краљевске Владе и целокупан управни и надзорни одбор банчин. Сем тога, запажено је, да су сем свих чиновника банчиних били присутни скоро сви шефови банчиних филијала и представници већих банака, привредних корпорација и штампе.

Нова банчина зграда, уз досадашњу, чини једну целину и потпуно је у истом стилу. У новом делу биће главни трезори банчини, обе благајне и уопште одељења која имају додира са публиком. На првом спрату биће дирекција.

За последњи месец дана стање Народне Банке прилично се изменило. Нарочито пада у очи смањивање металне подлоге. У јануару о. г. сток девиза опао је за 15 милиона динара. Ово долази отуда, што је држава јаче интервенисала на берзама да би спречила падање курса динара. У новембру и децембру 1925 године то опадање било је још јаче. Да би се тачно видело колика је вредност тих девиза у динарима (јер, као што је познато, метална подлога књижи се по номинали), треба упоредити салдо разних рачуна. Крајем године (31. децембра) салдо је износио 754,8 милиона динара, а крајем

* Резолуције Лигиних Стручњака имају два текста: француски и енглески.

јануара о. г. 722,3 милиона. Значи да се сток девиза смањио за 32,5 милиона папирних динара.

Тражња кредита опада. Сума зајмова по меницама смањила се за преко 60 милиона динара. Банке, као главни есконтери меница код Народне Банке, жале се да располажу великим готовинама, али да се осећа оскудица сигурних и краткорочних ликвидних пласмана.

Државни дуг код Народне Банке остао је непромењен. Циркулација новчаница опада. Докле је крајем децембра пр. год. прелазила шест милијарди, на дан 31. јануара о. г. износила је 5.783 милиона или 279,3 милиона мање. Потраживања по жиро и разним рачунима повећавају се.

У појединостима стање је било следеће:

АКТИВА	1925. 1926.		За месец
	31-XII	31-I	дана
			+ или -
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	75,9	76,6	+ 0,7
у кованом сребру	17,4	17,4	—
у страној монети.	1,0	2,5	+ 1,5
у депоима на страни у разним валутама	365,6	350,6	— 15,0
Укупно	459,9	447,1	— 12,8
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.207,9	1.147,3	— 60,6
на хартије од вредности	163,2	162,6	— 0,6
Укупно	1.371,1	1.309,9	— 61,2
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница .	1.152,9	1.152,9	—
рачун приврем. и сталне размене . .	347,3	348,0	— 0,7
по зајму на бонове обрт. капитала .	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,0	2.000,0	—
Укупно	4.466,5	4.467,2	
ПАСИВА			
Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	28,2	28,4	+ 0,2
Резервни фонд	7,2	7,3	+ 0,1
Новчанице у течају	6.062,6	5.783,3	— 279,3
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	366,5	368,2	+ 1,7
по разним рачунима	124,4	199,3	+ 74,9

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Д-р Велизар Ј, Митровић, професор трговачког и стечајног права на београдском Универзитету. *Стечајно Право* са нарочитим освртом на српско законодавство, 1926. г. Цвијановић, Београд, 8^о.

Појава ове књиге представља једну давнашњу потребу, нарочито с погледом на погодбе под којима студенти нашег Универзитета обављају своје студије. У последње време истина, мора се казати, да су се прилике у томе погледу доста измениле, специјално на правном факултету и да су готово све важније дисциплине представљене већ у добрим и ваљаним уџбеницима, тако да их је остао мали број који није дефинитивно обрађен у виду уџбеника од стране наставника. Тако је најзад и Стечајно Право, на које је, нарочито ранијих година, обрађана врло мала пажња, представљено у једном систематском делу које може бити само радосно поздрављено, и које ће као такво бити од преке потребе слушаоцима нашег правног факултета.

За сада се у овој краткој белешци ограничавамо само да изнесемо преглед садржаја ове књиге чији детаљнији приказ остављамо за доцније. Књига је подељена у три дела: I. део говори о *стечајном праву у опшће*, где долази историј. преглед ове дисциплине, главни принципи њени и кратак преглед трговачког права С. Х. С. II. део излаже *материјално право* где у главном долазе: услови стечаја, правно дејство стечаја, и т. д. III. део излаже *формално стечајно право*, поступак у свима његовим фазама пред судом и изван њега.

Излагање је пишчево концизно и систематско што ће свакако допринети слушаоцима да лакше схвате и разумеју институцију ове правне дисциплине:

Ипак зато мислимо, да би стил могао бити нешто лакши и тачнији. Техничка опрема књиге је врло добра и с погледом на данашње прилике књига није скупа.

Д.

Радован Калуђерчић, проф. Држ. Трг. Академије. Београд. — *Трговачко дуџло (двославно) књиговодство*. — Београдска Трговачка Академија живи и ради под врло тешким условима. Надлежни као да нису потпуно на чисто са њеним значајем. После рата она има да забележи само једну светлу страну — успело се са стварањем сталног и то просечно врло доброг наставног особља. Зграде у овом тренутку нема, сва помоћна средства су у стању опадања, па ипак њени наставници раде. Пре рата је било уџбеника за свега три-четири предмета, данас је то питање врло повољно решено, тако да за поједине предмете имамо и по два-три уџбеника. Књиговодство је у господину Калуђерчићу добило и трећег писца (Предић, Лајтмановић, Калуђерчић).

Цео материјал је расподељен у 40 параграфа и садржи извесне моменте који у ранијим уџбеницима нису били заступљени (немачки сабирни дневник, извесни моменти из књиговодства ортачке радње и др.).

Млади и активни кадар наставника престоничке трговачке академије дао је један доказ више своје марљивости. Њихови радови могу бити у детаљима подвргнути с већим или мањим правом и оштрој критици — али остају ипак једна утешна појава према немару виших, претпостављених кругова.

Пан.

Ing. Коста Николић: *Примена Трианонског уговора на железнице*. Односи, створени уговорима о миру после

великог светског рата, ставили су европске државе, учеснице у рату и њихове наследнице, пред многе накнадне и тешке проблеме. Међу свима је и питање како да се одреди вредност државних железница које су припале разним наследницама раније Аустроугарске Монархије. То је питање везано са питањима ратне штете и расподеле дуга. Интереси наследница су у овом погледу супротни и тешко помирљиви. А и само по себи ово питање процене вредности железница, нити је лако ни једноставно. И ова књижица има задатак да изнесе критички и стручно разне методе одређивања вредности железница. При томе писац је имао тежњу да изнесе и оправданост примене тих метода када су у питању железнице које су раније припадале мађарској половини монархије.

Излагање је стручно, прегледно и јако

концизно, те стручним и јаче заинтересованим круговима може згодно да послужи.

Пан.

Нов члан добротвор. — Стара и угледна београдска фирма Браћа Д. Ђорђевић, индустријалци, упутили су нашем главном уреднику ово писмо:

„Ценећи досадањи рад „Економиста“ на економском подизању и препорођају нашега народа и сматрајући га једним од наших најбољих стручних часописа, који разна савремена економска схватања саображава принципима науке и искуства, и који на таквој основи, ствара нове правце и видике, желимо му, да тако и у будуће настави радити и шаљемо, у те сврхе, као свој прилог *Динара 10.000.— (десет хиљада).*“

Примамо са највећом захвалношћу овај улог и уписујемо Браћу Д. Ђорђевић за члана добротвора нашег Друштва.

**Фабрика и рафинерија шпирита, ликера,
коњака и рума те велепецара ракије,
Сисак — Козарац**

П. ТЕСЛИЋ, СИСАК

ЛИКЕРИ

КОЊАК

ШЉИВОВИЦА

РУМ

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА **КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА**

ПОШТАНСКО—ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ У ЈАНУАРУ 1926. ГОД.

А. КРЕТАЊЕ ЧЕКОВНИХ РАЧУНА:

Стање 31-ХИ-26.

у Београду	1.016,	ново отворен	62,	салдираних	6,	стање 31-I-1926	1.666
„ Сарајеву	2.019,	„	19,	„	19,	„	2.619
„ Љубљани	4.208,	„	38,	„	20,	„	4.226
„ Загребу	4.022,	„	41,	„	27,	„	4.036
Укупно	12.459,	„	160,	„	72,	„	12.547

Б. СТАЊЕ УЛОГА:

	на дан 30-ХИ-1925. год.	на дан 31-ХИ-1925. г.	на дан 31-I-1925. г.
у Београду	Дин. 91,448.728.17.	Дин. 64,420.345.51.	Дин. 60,867.077.64
„ Сарајеву	„ 84,880.905.68.	„ 90, 96.180.49.	„ 81,062.278 97
„ Љубљани	„ 98,955.410.34.	„ 90,188.008.49.	„ 65,477.488.26
„ Загребу	„ 99,448.621.70.	„ 102,991.487.28	„ 91,896.973.49
Укупно	Дин. 374,713.665.89.	Дин. 348,196.021.77.	Дин. 299,303.818.36

В. УКУПНИ ПРОМЕТ:

број УПЛАТА	458.901.	укупан износ	Дин. 1.526.702.401.16.
„ ИСПЛАТА	162.310.	„	„ 1.575,594.604.57.
СВЕГА	621.211.	„	„ 3.102,297.005.73.
Од тога без готовине	80.699.	„	„ 1.362,181.801.86
т. ј.	12,99%		43,91%

Набавка аутомобилских гума.

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације која ће се одржати на дан 27. марта 1926. г. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола:

242 ком. аутомобилских гума за Управине теретне камионе.

Услови као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економског Одељења сваког радног дана од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМ. Бр. 3518 од 17. фебруара 1926. г. у Београду.

Набавка ексера

Управа Државних Монопола набавиће путем офорталне лицитације, која ће се одржати на дан 11. марта 1926. г. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола 52.450 кгр. ексера разних димензија потребних појединим фабрикама дувана

Услови, као и сва ближа обавештења, могу се добити у канцеларији Економног Одељења ове Управе сваког радног дана од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 2210 од 1. фебруара 1926. године у Београду.

Набавка НИТНИ

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 10 марта 1926. г. 51,000 000 ком. округлих белих спојница (нитни) за потребе фабрика дувана.

Услови мустре, као и све ближе обавештења, могу се добити у канцеларији Економног Одељења сваког радног дана од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 1985 од 1. фебруара 1926. године у Београду.

Тражи се сирова свиласта хартија

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 22. марта 1926. г. у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова:

1.200 бобина беле сирове свиласте хартије, за потребу фабрике дувана у Сарајеву.

Услови, мустре као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења сваког радног дана од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 3069 од 10. фебруара 1926. г. у Београду.

Набавка лимених спојки

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 9 марта 1926. г. у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова:

1,200.000 метара лимених спојки у бобинама за углове кутија.

Услови и мустре као и сва ближа обавештења могу се добити сваког радног дана у канцеларији Економног Одељења од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 1984 од 29. јануара 1926. г. Београду.

Набавка полукартона

Управа Државних Монопола набавиће путем треће оферталне лицитације која ће се одржати на дан 13. марта 1926. г. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола:

92.209 кграма разног полукартона шамоа боје за маркарницу Управе Државних Монопола.

Право учешћа на овај лицитацији имају домаће фабрике директно или преко својих опуномоћених представника и стране фирме.

Услови, мустре као и сва ближа обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења сваког радног дана од 8-12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 1687 од 26. јануара 1926. године у Београду.

НАРОДНА БАНКА

Шести Редовни Збор акционара Народне Банке Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца биће 7 марта 1926 у 9 часова пре подне у згради Народне Банке у Београду.

ДНЕВНИ РЕД:

- 1) Извештај Управног Одбора о раду, и полагање рачуна за 1925 годину;
- 2) Извештај Надзорног Одбора;
- 3) Одобрење биланса и рада Управног и Надзорног Одбора за 1925 годину;
- 4) Предлог о подели добити;
- 5) Предлог о тумачењу чл. 20. Зак. о Народној Банци;
- 6) Предлози акционара, ако их буде по одредби Статута (чл. 90.);
- 7) Бирање шест чланова за Управни Одбор;
- 8) Бирање три члана за Надзорни Одбор.

На овом Збору може учествовати сваки акционар, који је држављанин Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и који је у књиге банчине уведен као акционар најмање месец дана пре штампања ове објаве (чл. 86. Статута).

Акционари који желе да учествују на овом Збору, треба да поднесу своје акције, односно признанице о упису нових акција, као и друге исправе где и оне требају, најдаље десет дана пре

одређеног дана за Збор, а то је закључно до 24 фебруара ове године.

Поднесене акције примаће и издаваће на њих признанице:

у Београду Народна Банка, Одељење за Зајмове на Залогe и Оставе;

у унутрашњости сви банчини филијали, а у старим границама и новчани заводи.

После Збора може сваки акционар своје акције (и остале приложене исправе) на повратак признанице дићи оданде где их је положио.

По одредби члана 48. Закона о Народној Банци додаје се: да је код Суда тражен поништај акција под овим бројевима: 3.751—790, 9.386—405, 9.554—564, 10.020, 10.723, 11.533—539, 11.829, 13.372—375, 13.882—906, 13.907—911, 13.916—930, 13.932—934, 13.940—951, 13.954, 13.961—967, 13.973—979, 13.982—983, 13.986—998, 14.002—11, 14.017—044, 14.049—054, 14.058—87, 14.096—098, 14.910, 15.997—999, 16.000—004, 16.046—048, 16.205—211, 16.259, 16.787—799, 17.187, 17.366—367, 17.491—498, 17.532—546, 17.712—714, 17.722—723, 18.301—302, 18.304—305, 18.325—338, 18.340—348, 18.350—353, 18.357—368, 18.741, 18.743, 18.745—748, 18.886—894, 19.546—549, 19.579—585, 19.591—597, 19.603—626, 19.628—630, 19.632, 19.704—714, 19.797—800, 19.801—805; привремене акције I-ог издања бр. 8.404, 8.405.

Бр. 6992

23 јануара 1926 године,
у Београду.

Гувернер Народне Банке,
ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ

МИНИСТАРСТВО ШУМА и РУДНИКА

Генерална Дирекција Шума

Број: 44.825.

О Г Л А С

О закупу постројења за добаву и прераду дрвета Шумско Инду-стријског Предузећа Добрљин — Дрвар А. Д. и о продаји дрва.

Министар Шума и Руда као заступник државног ерара Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, који је власник свих акција Шумско-Инду-стријског Предузећа Добрљин-Дрвар А. Д. одређује на основу овла-шћена Министарског Савета од 15. децембра 1926. г. јавну оферталну лицитацију:

1. **За закуп** свих постројења Шумског-Индустријског Предузећа Добрљин-Дрвар А. Д. која служе за Шумски посао и омогућују шумски рад као: шумске жељезнице, котураче, чекрке кранове са погонем стругаре у Добрљину, грађевине и постројења за пљвљење и за сплав-љење, стовариште у Шибенику са свима направама, градњама и прево-зима (утоварним) средствима на води и на суху, све шумске, пилянске и сто-варишне магацине и конзумне зграде чиновничке радничке и манипулаци-оне зграде у шуми у шумским колонијама, код пилане и на стовариштима, шумске локомотиве и шумски превозни парк и земљишни посед, који је са горњим постројењима и зградама у вези, по инвентарном исказу „Б“.

2. **За продају** четињастог и лиснатог дрвета у државним шум-ским комплексима: Грмеч планини, Рисовцу, Осјеченици, Клековачи, Црној Гори, Чардаку, Пливи, Јању, Малован — Осјеченици — Кујачи, Старетини доњој и горњој, Вијенац — Шатору и Једовнику са апрокс-симативном дрвном масом од:

11.175 м³ четињастих; и

5,950.000 м³ букових лиснатих дрвета.

Код лицитације могу учествовати само они, који су по закону овлашћени да углављују уговоре и нијесу у вријеме лицитације дужници државног ерера, надаље који нијесу због кршења уговора или из којег другог разлога искључени од ерарских предузећа и нијесу у спору са државним ераром.

Вадиј за учествовање код лицитације изнаша 4,000 000 (четири милијона) динара у готовом.

Примају се само писмене понуде које гласе на закупнину обје-ката под 1. и на купњу дрвета из свих шумских подручја наведеним под тачком 2., које морају приспјети Министарству Шума и Рудника у Београду до 1. марта 1926. год. до 10 сати прије подне.

Неће се уважити понуде, које доцније стигну, затим понуде без прописаног вадија или брзојавне понуде, надаље накнадне понуде и читовања.

Закупни уговор као и експлоатациони уговор трајаће 40 годнна.

Понудити треба:

- ад 1. годишњу закупнину у златним динарима.
 ад 2. шумску таксу у шуми на пању у златним динарима;
 а) по 1. м³ четињастог техничког дрвета,
 б) по 1. м³ буковог техничког дрвета,
 г) по 1. м³ јаворовог, јасеновог и бријестовог техн. дрвета,
 д) по 1. м³ јаровог и јасеновог шареног (дјеверастог) дрвета,
 е) по 1. пространом метру лиснатих огревних дрвета.

Сви аванси на куповину и на приносе за пошумљавање и све своте које резултирају из обрачуна, надаље оброци на закупнину плаћаће се у динарима, на бази течаја, којег ће динар имати на дан доспјелости плаћања према златном швицарском франку, а који ће се установити према течају на Београдској Берзи, односно под увјетима наведеним у условима лицитације.

Понуда има да садржи:

а) Име и презиме, затим занимање и боравиште нудиоца те његов својеручни потпис и очитовање, да је самосталан, или кад нуди која фирма, њезино име и њезин потпун потпис према упису у трговачком регистру и мјесто где јој је седиште.

б) очитовање, да нудиоц потпуно познаје све услове и да им се безувјетно подвргава.

Понуде несмеју да су ограничене биљешкама, које се не подударају са условима.

Свака понуда мора бити таксирана на 100 динара и мора јој бити приложена потврда од Народне Банке у Београду, да је нудиоц положио у корист Министарства Шума и Рудника одређени вадиј са правом расположивости за Министарство за вријеме, док се донесе коначно ријешење о предметној лицитацији.

Вадиј ће се нудиоцу, који је посао досталцем, урачунати у кауцију, коју треба да дадне према условима закупног и експлоатационог уговора, а осталима ће се вратити на њихов трошак и погибао, чим буду ријешене понуде што су стигле. — Министарство Шума и Рудника не прима на се никакову обавезу о укамаћењу вадија, које ће нудиоци положити код Народне Банке.

Понуде ваља добро запечатити, а да се спречи отварање прије рока лицитације ваља на њих споља ставити натпис: „**Оферат за закуп шипада и за купњу дрвета**“ са адресом Министарства Шума и Рудника у Београду.

Рефлектантима је дозвољено, да прије лицитације разгледају предмете закупа и шумска подручја уз легитимације, које издаје само Министарство Шума и Рудника.

Обавјештења се на захтев дају, колико је то допуштено, код Генералне Дирекције Шума у Одељењу за Босну и Херцеговину у Београду. — Тамо се могу почам од 10. јануара 1926. год. купити потпуни услови лицитације и углаве уговора.

Министар Шума и Рудника придржаје си изреком право, да по свом расуђењу без обзира на то, колико је која понуда за купњу и закуп, слободно бира између приспјелих понуда или да све понуде одбаци а да не спомиње разлога.

Београд, 29. децембра 1925. год.

Министар Шума и Рудника,
Д-р НИК. НИКИЋ с. р.

НАШИМ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИМА И ПРИВРЕДНИЦИМА!

За год. 1926./27. излази III. свеска

АЛМАНАХА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

7. дио. — *Централна Управа Краљевине СХС* са пописом државних свих уреда. *Преглед појединих грана живота Краљевине.* Суд, вјере, култура, просвјета, умјетност, народно здравље, саобраћај, поморство, штампа, друштва, спорт, туризам. *Подаци о Друштву Народа.* Југославени у иностранству.

8. дио. — *Први преглед Краљевине СХС* по областима, срезовима, опћинама и градовима са пописом свих установа и већих банака, индустрија те велетрговина.

9. дио. — *Експорт—Импорт СХС.* Опћи преглед, статистика, преглед пољопривреде, шумарства, рударства, финансија, индустрије и трговине СХС. Наше привредне установе и организације. Кратки подаци о страним државама. Трговачки уговори, списак већих страних фирма које раде са Југославијом. Наши већи извозници, увозници, заступства страних фирма, транспортна предузећа.

Оглашивање у Алманаху СХС вриједи више година

а сама књига неопходна је у свакој канцеларији.

Цијена III. св, Алманаха у претплати — дин. 200 (без поштарине).

Тарифа огласа: Цијела страна дин. 800.—, $\frac{1}{2}$ стр. дин. 450.—, $\frac{1}{4}$ стр. дин. 250.—, $\frac{1}{8}$ стр. дин. 150.—, уврштење адресе *дебеломиском* дин. 50.—, у оквиру дин. 80.—

$\frac{2}{3}$ накладе III. свеска већ претплаћено. I. св. Алманаха је распродана а задњи примјерци II. св. за г. 24/25. могу се добити по цијени од дин. 250.

Главно Уредништво Алманаха СХС — Загреб, Маровска 30.

У вашем властитом интересу одмах затра-
жите одговорну карту за ваше подужеће.

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Позивају се уписници нових акција Народне Банке да на основи Закона и Статута банчаних (чл. 7. Закона, чл. XVI а његових прелазних наређења и чл. 7. Статута), најдаље до 30. априла 1926. положи последњу V уплату у 576.— динара по акцији.

При полагању ове V уплате има се поднети стална признаница о положеној I, II, III и IV уплати.

Уплату ће примати: у Београду банчино Заложно Одељење, а у унутрашњости банчини филијали: у Бањој Луци, Битољу, Вараждину, Вел. Бечкереку, Вршцу, Загребу, Љубљани, Марибору, Мостару, Нишу, Новом Саду, Осијеку, Панчеву, Сарајеву, Скопљу, Сплиту, Суботици, Цетињу и Шапцу.

Скреће се пажња на чл. 8. Статута банчаних који гласи:

„Сваки уписник-акционар дужан је да положи уплату тачно на рокове које означи Управа.

„Ко не положи уплату у одређеном року, дужан ће бити да на задоцњену уплату плати 8% интереса од дана када је требало извршити уплату па до дана извршења уплате.

„Ако уписник-акционар, и поред обновљеног позива у „Службеним Новинама“, не положи уплату ни кроз два месеца од дана поновљеног позива, онда он без икаквога даљег суђења губи право на све суме које је Банци на своју акцију већ уплатио.

„Управа ће банчина ту акцију прогласити да не важи, на њено место издати и продати другу, а оне већ уплаћене суме узеће као ванредни приход у Резервни Фонд“.

Бр. 139-385
29. децембра 1925 године
Београд.

УПРАВА
НАРОДНЕ БАНКЕ

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA HIPOTEKARNA BANKA

ZRINJSKI TRG 7. — ZAGREB — ZRINJSKI TRG 7.

Podružnica: Osijek, Ugao Trg
Kralja Petra broj 8 i Štrosmaje-
rove ulice broj 1.

Osnovana god. 1892. — Uplaćena
dionička glavica Din. 60,000.000.
Pričuve Din. 23,000.000.

BANKOVNI ODIO.

Inostrani Odio koji pru-
ža osobite polakšice našim iselje-
nicima u Sjevernoj i Južnoj Ame-
rici, kao i u svim drugim preko-
morskim krajevima.

Devizni Odio kupuje i
prodaje uz najpovoljnije uvjete de-
vize i valute, te izvršuje do-
znaku istih u sve države najbrže.

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na
nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje
uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE.

1—12

ФИЛИЈАЛ ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ У БЕОГРАДУ

У сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске ул.
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. капитал Кч 100,000.000 Рез. Фондови Кч 67,000.000

ФИЛИЈАЛЕ У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ: БРАТИСЛАВА,
БРНО, ЧЕШКЕ БУЋЕЈОВИЦЕ, КОЛИН, КОШИЦЕ, КРАЛУПИ
Н/ВЛТ., ЛИТОМЈЕРИЦЕ, МОСТ, НАХОД, ОЛОММОУЦ, МОР.
ОСТРАВА, ПИСЕК, ПЛЗЕЊ, РАКОВЊИК, РОУДНИЦЕ Н/Л.,
ЧЕШКА ТРЕБОВА, УХЕРСКЕ ХРАДИШТЕ, УСТИ Н/Л., ХРУ-
ЋИМ. — У БУГАРСКОЈ: СОФИЈА. — ОБАВЉА СВЕ БАН-
КАРСКЕ ПОСЛОВЕ; ВРШИ ДОЗНАКЕ НА СВА МЕСТА У
КРАЉЕВИНИ С. Х. С., ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ И ИНО-
СТРАНСТВУ. **Даје под закуп сефове у челич. трезору.**

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БР.: 1980, 81, 82 и 83.

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду бр. 51005
у Загребу 39.081.